

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Integracija slijepih osoba u društvo

Student: Tomislav Kafka

Mentor: dr.sc. Vjekoslav Afrić

Zagreb, rujan, 2013.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Kvalitativno istraživanje.....	5
2.1.Obrazovanje slijepih osoba.....	6
2.2.Zapošljavanje slijepih osoba.....	10
2.3.Međuljudski odnosi slijepih osoba	13
2.4.Pristupačnost javnih sadržaja slijepim osobama	16
2.5.Socijalna i pravna zaštita slijepih osoba	22
2.6.Mediji i informiranost.....	24
2.6.1. Prisutnost slijepih osoba u medijima	24
2.6.2. Infomiranost videćih osoba o slijepim osobama.....	27
3. Kvantitativno istraživanje.....	29
3.1.Teorijska konceptualizacija	29
3.2.Metodologija.....	34
3.3.Rezultati.....	35
4. Rasprava	48
5. Zaključak	51
6. Literatura	52
7. Prilog 1 – Primjer intervjua.....	56
8. Prilog 2 – Anketni upitnik	57
9. Prilog 3 – Skale i faktori	64
10. Sažetak	68

1. UVOD

„The measure of a society is found in how they treat their weakest and most helpless citizens.“

(Jimmy Carter)

Procijenjuje se da oko 10% svjetske populacije ima neku vrstu invaliditeta, no zbog malobrojnosti pojedine grupe osoba s invaliditetom, njihova problematika ne dobiva potrebnu pozornost i stručnost, tako da unatoč svih ekonomskih, tehnoloških, društvenih i političkih promjena koje su se dogodile u svijetu, i dalje postoje prepreke za ostvarivanje jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom (Vijeće Europe, 2002, Vijeće Europe, 2006). Procijenjujemo da oko 1-2 ‰ populacije Republike Hrvatske sačinjavaju slijepe osobe, i smatramo da kroz istraživanje odnosa društva prema takvoj specifičnoj manjini, doprinosimo znanju o tim manjinama, kao i o društvu kao takvom.

Temelj našeg istraživanja sačinjava niz ključnih pitanja vezanih za ljudska prava osoba s invaliditetom kao što su integraciju osoba s invaliditetom u procese obrazovanja, zapošljavanja, kulture itd., no pritom treba promatrati i važne uloge medija, koji trebaju promicati osobe s invaliditetom kao punopravne građane čime bi se doprinijelo smanjenju predrasuda i stereotipa, i zakonodavstva koje treba štititi osobe s invaliditetom od diskriminacije i uklanjati zapreke u društvu i okolišu (Vijeće Europe, 2002:27, Kompendij, 2001, Vijeće Europe, 2006).

U našem istraživanju odlučili smo ispitati kakva je integracija slijepih osoba u društvo, pod čime razmatramo pitanja njihovog obrazovanja, zapošljavanja i međuljudskih odnosa. Zanima nas kako mediji i zakonodavstvo pomažu njihovoj društvenoj integraciji, te koliko su pristupačni javni sadržaji (prijevoz, sport, kultura itd.) njihovim potrebama. Društvenu integraciju definiramo kao proces uključivanja pojedinca u društvo, društvene odnose i institucije (Scott i Marshall, 2009), što u našem istraživanju definiramo kao uključenost slijepih osoba u međuljudske odnose sa videćom okolinom i društvene institucije poput obrazovanja i zapošljavanja, gdje se preferira integracija u okruženje fizički normalnih osoba, i društvene sadržaje poput kulture i sporta, koji se trebaju prilagoditi specifičnostima slijepih osoba. Važnu ulogu u društvenoj integraciji slijepih osoba imaju i stavovi videćih osoba koji mogu biti

prepreka integraciji slijepih osoba, tako da bitnu ulogu imaju i mediji i zakonodavstvo u suzbijanju predrasuda, stereotipa i diskriminacije.

Kako bismo dobili bolju predodžbu o društvenoj integraciji slijepih osoba i problemima s kojima se one susreću, intervjuirali smo slijepe osobe s područja grada Zagreba. To kvalitativno istraživanje pruža dubinski pogled u naš problem, kao i temelj za naše kvantitativno istraživanje – ispitivanje stavova videćih osoba o integraciji slijepih osoba u društvo. Smatrali smo da ćemo kombinacijom kvalitativnog i kvantitativnog pristupa, obuhvatiti širi spektar problema našeg istraživanja – društvene integracije slijepih osoba.

2. Kvalitativno istraživanje

U istraživanju smo koristili narativni intervju s otvorenim pitanjima o temama vezanim za društvenu integraciju slijepih osoba poput pitanja o obrazovanju, zapošljavanju, stereotipima i predrasudama, zakonskoj zaštiti, pristupačnosti grada i institucija itd. Svrha istraživanja bila je istražiti i objasniti problem društvene integracije slijepih osoba iz perspektive slijepih osoba. Dobiveni rezultati pružili su nam dubinski pogled u problem našeg istraživanja, kao i temelje za pojedine instrumente korištene u kvantitativnom djelu našeg istraživanja – ispitivanju stavova videćih osoba o obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima slijepih osoba.

Uzorak je prigodan kojeg nam je omogućila Udruga slijepih grada Zagreba, a sačinjavaju ga petero slijepih i visokoslabovidnih osoba iz raznih društvenih skupina – dvoje studenata, nezaposlena osoba, samozaposlena osoba i umirovljenica, a kako bi se zaštitio identitet ispitanika, prilikom citiranja koristili smo pseudonime i okvirnu dob ispitanika (*Bruno*, 23; *Martina*, 25; *Sanja*, 45; *Janko*, 55; *Marica*, 65). Rezultate istraživanja i citate ispitanika odlučili smo navoditi na kraju svakog poglavlja vezano uz pojedino područje. Primjer pitanja možete naći u *Prilogu 1*.

„Onda na tramvajskoj stanici – joj jadna pa šta vam je, joj jadna pa kako ste, pa joj ovo joj ono, nemojte vi mene jadnikovat, pustite vi mene. A sad – sad sam nekako šta ja znam – nemam osjećaj taj da ja sad moram nad sobom plakat, ja se počnem smijati i ja kažem – ne ne ne, nisam ja jadna, ja mogu raditi. Onda okrenem sve na svoje – kak ja mogu i skuhati, i kak ja mogu ispeći kolač, i kak ja mogu napraviti sve. I onda se ljudi neki pojedini nađu u čudu kak to ja kao invalid mogu skuhati. Kak ja kao slijepa mogu skuhati kavu. Kak ja slijepa mogu šta ja znam, kak ja to mogu. Jer mnogi ljudi ne mogu ili shvatiti ili prihvatiti ili nemaju toliku svijest da razmisle, da mi invalidi i osobe koje smo možda više oni koji smo rođeni i od mladosti, da smo više borci i da smo sebi stvorili nekakav inat u sebi, kako bih ja to nazvala, da mi to možemo i moramo, i da mi idemo, da padamo, ali dižemo se i idemo.“ (*Marica*, 65)

„...Kad netko negativno reagira prema meni kao takvome, ja pišem i blog o tome ***, način na koji me ljudi pozdravljaju ... od osnovnoškolaca pa do starijih ljudi.. i onda sam shvatio da oni pozdravljajući mene, ne pozdravljaju mene kao Janka, kao slijepu osobu. I svoj odnos, pošto me vide prvi put, ne poznaju, dakle nemaju nekih drugih osnova na kojim me mogu pozdravit. Već samo to što vide štapi. Nego pozdravljaju u meni svoj strah od sljepoće.“ (*Janko*, 55)

2.1.Obrazovanje slijepih osoba

U današnje vrijeme promiče se obrazovna integracija osoba s invaliditetom u skladu s njihovim potrebama i željama njihovih obitelji, a tek u nužnim slučajevima treba ih se slati u posebne škole i institucionalizirati. Potrebno je omogućiti materijale osobama s invaliditetom i informirati roditelje i okolinu kako bi osobe s invaliditetom razvijale svoju osobnost i sposobnosti (Vijeće Europe, 2002, Vijeće Europe, 2001, Vijeće Europe 2006).

Pružiti ćemo kratki pregled obrazovanja osoba s invaliditetom u europskim državama. U Njemačkoj i Ujedinjenom Kraljevstvu roditelji biraju obrazovnu instituciju ovisno o potrebama i mogućnostima djeteta, a lokalna uprava može odlučiti o prikladnosti takvog obrazovanja; u Španjolskoj i Portugalu je određeni postotak sveučilišnih mjesta sačuvan za osobe s invaliditetom; u Portugalu osobe s invaliditetom mogu ne izaći na određene ispite, dok se u Njemačkoj i Austriji drži akademski standard koji ne dopušta iznimke prilikom polaganja ispita (Vijeće Europe, 2003:29-33, Kompendij, 2001: 90).

Po pitanju Hrvatske prvo ćemo pružiti kratki povijesni pregled obrazovanja slijepih osoba. Nastojanja da se slijepoj djeci u Hrvatskoj omogući obrazovanje datiraju iz prve polovice 19. stoljeća, no tek razvojem društvenog i kulturnog života nakon ukidanja Bachova apsolutizma i zaslugama Vinka Beka, koji je prilagodio brajicu za hrvatski jezik i potaknuo osnivanje Zemaljskog zavoda za slijepe djece, uvodi se 1895. organizirano obrazovanje slijepih u Hrvatskoj prije ostalih južnoslavenskih i balkanskih zemalja (Tonković, 2003: 31-33). U školi su podučavani tradicionalnim obrtima poput četkarstva, opletanja stolice i košaraštva, glazbi i jezicima poput njemačkog i francuskog (Tonković, 2003). Prve pokušaje integracije slijepog djeteta u redoviti sustav odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj nalazimo u drugoj polovici 19. stoljeća, no unatoč nastojanjima profesora i pedagoga tek se 1966. godine prvi slijepi učenik upisao u redovnu školu, a 1980. godine je edukacijska integracija ozakonjena (Tonković, 2003: 31-33; Zrilić, 2008).

Pod utjecajem demokratskih i tehnoloških promjena u svijetu i borbe za ljudska prava iz 70ih dolazi do pozitivnog trenda integracije naspram segregacije, što možemo vidjeti i na primjeru Hrvatske gdje broj segregiranih učenika raste od 1963/64 do 1972/73 kada počinje neravnomjerno rasti broj učenika u redovnim institucijama (Tonković, 2003). Od 1996 do 2001

raste broj integriranih učenika, dok se segregirano obrazuju pretežno slijepi sa dodatnim oštećenjima (Tonković, 2003:133), tako da se školske godine 2006./2007. većina učenika s posebnim potrebama obrazovala u redovnim školama. No škole ipak pokazuju otpor prema integraciji, što možemo vidjeti u činjenici da je samo 6% škola bilo prilagođeno potrebama djece s motoričkim oštećenjima, tako da su potrebne dodatne prilagodbe škola, kao i educiranje profesora i stručnih timova (Bouillet, 2010: 12,15,230,266).

Do 70ih godina mogli bismo shvatiti obrazovanje slijepih osoba u Hrvatskoj kao primjer autoritarno-hijerarhijske paradigme, koja je podijeljena na „normalno-pedagošku“ i defektološku edukaciju koja rehabilitira i prilagođava osobe s invaliditetom za pričuvnu radnu snagu, jer ne mogu udovoljiti kriteriju uspješnog funkcioniranja u društvenoj strukturi (Biondić, 1993:55,58). Od 70ih godina nadalje teži se demokratsko-pluralističkoj paradigmi koja teži autonomnosti, individualnosti i traženju sposobnosti pojedinca, tako da se prihvaćaju različitosti učenika i potiče komunikacija između djece, roditelja te učitelja i defektologa kako bi se što više razvijao djetetov potencijal (Biondić, 1993). Važnu ulogu u obrazovanju slijepih osoba tako imaju obitelj, vršnjaci i profesori.

Ključno je informiranje obitelji koja ima jedan od najvažnijih i najtrajnijih utjecaja na razvoj pojedinca, jer postavljanje realnih zahtjeva djetetu i pozitivan stav u obliku prihvaćanja oštećenja vida će uvelike olakšati socijalnu integraciju, dok odbijanje oštećenja i prezaštitničko ponašanje mogu dovesti do plašljivosti, povučenosti i smanjene komunikativnosti djeteta (Paković, 2007:77; Nenadić, 2007: 21,29, Bouillet, 2010:147).

Važnu ulogu u socijalizaciji i razvoju djeteta ima vršnjačka skupina, a učitelji smatraju da druženje s djecom bez oštećenja može bolje doprinijeti psihosocijalnom zadovoljstvu djeteta i dobrobiti razrednog odjela, no može doći i do socijalne izolacije, nasilništva i etiketiranja, tako da se treba poticati pozitivna vršnjačka interakcija kojom se razvijaju i sposobnosti djeteta i vršnjački odnosi (Bouillet, 2010). Učitelji trebaju poticati toleranciju različitosti i aktivno sudjelovanje djeteta čime će se razvijati njegova samostalnost i neovisnost (Zrilić i Košta, 2008, Bouillet, 2010)

Potrebna je edukacija profesora kako da prilagode okruženje i sadržaje uz poštivanje ispitnih kriterija, te da se umanje njihove predrasude o inferiornosti slijepih osoba kako ne bi

došlo do samoispunjavajućih proročanstava u kojima učenici zbog smanjenih kriterija profesora počnu postizati očekivane slabije rezultate, nego bi se trebao poticati razvoj talenata koji su bili zanemareni guranjem u tradicionalna zanimanja za slijepe osobe poput telefonističkih (Bouillet, 2010, Fichten, 1988, Biondić, 1993). Možemo vidjeti da raste broj studenata s invaliditetom koji su uvidjeli da im visoko obrazovanje pruža veću neovisnost, financijsku sigurnost i mogućnost zapošljavanja (Fichten, 1988:172).

Rezultati kvalitativnog istraživanja : Ispitanici su utvrdili da je problem u obrazovanju spuštanje kriterija slijepim učenicima, što odmaže njihovom razvoju i daljnjem obrazovanju. U školama specijaliziranim za obrazovanje slijepih osoba, provodi se obrazovni program za zanimanja poput telefonističkih koja nisu tražena ili podrazumijevaju poslove koje slijepe osobe neće biti kadre izvršiti. Prednost segregiranog obrazovanja je što se učenici nalaze u društvu jednakih, tako da neće imati problema sa nesenzibiliziranom djecom i profesorima. No segregacija može po Martini biti problem, jer su osobe u svojevrsnoj komuni koja ih ne priprema na život u normalnom okruženju. Vidljiv je utjecaj okoline na obrazovanje slijepe osobe – gdje je važno prihvaćanje invaliditeta od strane roditelja, i educiranje ostale djece i profesora o mogućnostima i prihvaćanju slijepih osoba. Na primjeru Brune možemo vidjeti da kolege na fakultetu vole pomoći oko obrazovnih materijala, a profesori prilagođavaju ispite potrebama slijepih osoba, uz poštivanje istih kriterija što su naši ispitanici naglašavali kao važan aspekt obrazovanja slijepih osoba.

„...jer obrazovanje kao upravo takvo (op.a. segregirano)... njih se uče nekakva zanimanja tipa telefonist čega danas nigdje više nema, ili ako ima, ti radiš na nekakvoj centrali, usput moraš i nositi poštu i kuhati kavu i raditi ćeš 6 drugih stvari što slijep čovjek ne može, a oni i dalje obučavaju telefoniste i dosta je taj sam kriterij školovanja loš, slab je dosta program. I naravno da ti jednog dana, možeš ti biti i slijep 100%, ali nisi konkurentan na nekakvom tržištu rada.“ (Martina, 25)

„Pa recimo kaj se tiče moje srednje škole (op.a. segregirane), kad uspoređujem taj program tamo, to gradivo sa ...osnovnom školom svojom ili drugim srednjim školama je dosta suženo to. I dosta se gleda kroz prste učenicima, malo previše po meni. Naravno oni to iskoriste i onda ono... u principu ne nauče nešto previše.“ (Bruno, 23)

„...događa se puno puta, koliko sam čula, iako su uključena u redovno obrazovanje da im se zato što ne vide popušta u nekim predmetima... jer misle da oni to ne mogu...“ (Sanja, 45)

„S tim da na faksu... ja sam normalno polagao ispite kao i svi ostali. Samo su mi zato profesori izlazili u susret na način da sam mogao pisati ispit na laptopu... nije se ništa popuštalo ili gledalo kroz prste, ali su mi izašli u susret na način da su mi rascjepkali ispit na više djelova, možda mi dali vremenski malo duže da pišem... čisto vremenski da stignem.“ (Bruno, 23)

„U principu s jedne strane, i zahvaljujući kolegama sam ja i uspio to završit, jer malo sam ih ganjao da mi čitaju skripte, pa da se to snimi na diktafon, pa sam onda to preslušavao te kazete... a i u sklopu faksa smo imali savjetovalište... pa su mi tamo isto pomagali.“ (Bruno, 23)

„... Jesam u osnovnoj školi imala problema. Kao dijete imala sam problema. Jer moji su roditelji krili da ja ne vidim. A pošto ja nisam vidjela i uvijek sam bila zvali su me baba mara ili baba ćora, a to je onda i danas... djeca su djeca i... nisu osjećajna prema invalidnom djetetu i tako dalje. A u školi isto, jer nije me nitko znao da ja ne vidim ...uvijek sam ispadala kao nezainteresirana, kao nemirna, itd. Da me jedanput profesorica... gađala kredom u čelo jer sam se ja naginjala da vidim...“ (Marica, 65)

„...ima djece za koje nije integracija. Znači sve to ima neakvih mana i prednosti, jer oni ipak ajmo reć tamo su svi isti, nitko te ne gleda krivo, nitko ti se ne ruga... Ajmo reć to je sve prilagođeno, ali opet... na neki način su zatvoreni kao u neakvoj komuni.“ (Martina, 25)

„Jer u principu klince treba od vrtić učit – da bit ili slijep, ili u kolicima, ili imat cerebralnu paralizu ili bilokaj da nije to ništa nenormalno, mislim to sad malo glupo zvuči, ali... treba prihvatit jednostavno različite ljude. Nije netko zato kaj ne vidi, ili zato kaj je u kolicima, manje sposoban, ili je bedak ili ne znam kaj. Samo je malo različit. Mislim svi smo različiti. Tko je isti na planetu?“ (Bruno, 23)

2.2.Zapošljavanje slijepih osoba

„Stoga oni u njih vjeruju, stoga vi vjerujte u nas i naše oštećenje neće biti ništa doli jedna razlika. Razlika koja je shvaćena, prihvaćena, podnošljiva i podržana, razlika gotovo banalna, jednom riječju jedna jednostavna razlika.“ (Chazal, 2007: 236)

Rad je prvorazredan čimbenik društvene integracije koji omogućava slijepim osobama ekonomsku nezavisnost, uzdržavanje obitelji i integraciju u društvo (Chazal, 2007:15, Tonković, 2003:85). Kroz povijest slijepe osobe su tradicionalno bile vezane za poslove poput telefonije, masaže, kinezioterapije i glazbeništva, no razvojem tehnologije otvaraju se nova zanimanja poput novinarstva, psihoterapije, pravosuđa, obrazovanja, pekarstva itd. (Tonković, 2003, Cosandrey, 2007: 37). Ipak, većina slijepih osoba (4/5) se i dalje bavi tradicionalno predviđenim zanimanjima poput telefonije, kinezioterapije i glazbeništva (Gendron, 2007). Sličan trend bio je i u Hrvatskoj 1998. godine kada su telefonisti bili najbrojniji (283), fizioterapeuta je bilo 26, profesora i nastavnika 22, radnika industrijskih i sličnih zanimanja 30, zaposlenih u intelektualnim zanimanjima 49 i 3 daktilografa (Tonković, 2003).

Može se smatrati da svjetsko gospodarsko stanje i sveopća nezaposlenost utječe na zapošljavanje slijepih osoba, no dok je prosječna nezaposlenost 10% u Europi (Češka 3%, Finska 17.6%), nezaposlenost slijepih je puno viša – viša od 50% u Njemačkoj, Engleskoj, Francuskoj, Danskoj i Luksemburgu (Cosandey, 2007:37, Chazal, 2007:46). Potrebno je poticati zapošljavanje raznim mjerama poput razvijanja kvotnog sustava, socijalnim naknadama poput invalidnine i kompenzacijskog doplatka, te poreznim olakšicama i nadoknadama troškova za zapošljavanje hendikepiranih osoba (Cosandrey, 2007, Chazal 2007a, Vijeće Europe, 2002, Vijeće Europe, 2006).

Kako bi omogućili radna mjesta osobama s invaliditetom, države propisuju kvote (npr. Njemačka – 1 na 16, Mađarska - 1 na 20, Poljska i Austrija - 1 na 25), Belgija i Španjolska subvencioniraju zapošljavanje, a u Austriji, Poljskoj, Portugalu i Španjolskoj se subvencionira samostalna djelatnost (Vijeće Europe, 2003:38-39). U Ujedinjenom Kraljevstvu i Nizozemskoj financira se prilagodba radnog mjesta, a u Austriji, Belgiji, Njemačkoj, Poljskoj i Portugalu troškove prilagodbe djelomično podmiruju javne institucije (Bougie, 2003:37, Vijeće Europe,

2003:39). U okvirima austrijskog, francuskog i njemačkog zakona osobe su zaštićene od otkaza, dok u Ujedinjenom Kraljevstvu mogu biti poslane u invalidsku mirovinu, ako ih se ne može preseliti na drugo slobodno radno mjesto (Vijeće Europe, 2003:42).

U Hrvatskoj poslodavci imaju pravo na niz poreznih olakšica i poticaja koje se mogu koristiti u svrhu prilagodbe radnog mjesta, sufinanciranja asistenta, kupnji strojeva itd., a poslodavci su dužni dati prednost pri zapošljavanju osobi s invaliditetom ako ona zadovoljava sve uvjete propisane oglasom ili natječajem, i nužni su platiti novčane kazne u slučaju kršenja nekog od prava osoba s invaliditetom (Katalenić, 2011), no usprkos svih tih mjera i dalje je negativan i diskriminirajuć stav društva prema mogućnostima slijepih i visokoslabovidnih osoba koje se na taj način marginaliziraju. Nakon uzlaznog trenda zapošljavanja od 50ih do 70ih i stagnacije 80ih godina, dolazi do pada zapošljavanja u 90im godinama koji se nastavlja i početkom 21. stoljeća kada usprkos uvođenju kvota za zapošljavanje, visokoobrazovane slijepe osobe i dalje ne mogu pronaći posao u struci (Tonković, 2003, Matić, 2009). Možemo vidjeti da je od ukupno 18317 osoba oštećena vida, od čega je potpuno slijepih 3646, bilo zaposleno samo 489 osoba. (Katalenić, 2011).

Stoga je važno pravilno informirati poslodavce kako bi se smanjile predrasude i smanjena očekivanja koja dovode do težeg zapošljavanja i smanjenih plaća hendikepiranih radnika/ca (Chazal, 2007:235, Johnson i Lambrinos, 1985:272-273, Katalenić, 2011), no također osoba mora razvijati svoju osobnost i vještine kako bi lakše komunicirala sa njezinom radnom okolinom koja će joj na taj način zadavati realne zadatke u kojima će moći ostvariti svoje potencijale (Gendron, 2007, McCarthy, 248-249).

Rezultati kvalitativnog istraživanja: Naši ispitanici imali su i pozitivnih i negativnih radnih iskustava. Sanja je imala problema sa nerazumijevanjem od strane šefova koji nisu financirali prilagodbu radnog mjesta što je dovelo do toga da ju se proglasi tehnološkim viškom, dok je Marica uvijek imala korektan odnos sa kolegama i rukovodiocima, no možda zbog činjenice da je radila u zaštićenoj radionici. Ipak ističe da je morala zavoljeti posao, jer zbog svog vida nije mogla birati, no ističe važnost privređivanja za pojedinca. Svi ispitanici vjeruju da slijepe osobe mogu raditi bilo koji posao, ako se radno mjesto prilagodi potrebama i mogućnostima slijepih

osoba, no svjesni su da postoje veći troškovi za poslodavce poput zapošljavanja asistenta koji bi pomagao slijepoj osobi na radnom mjestu, tako da je potrebno informirati poslodavca kako bi se smanjile njegove predrasude i potaknulo na zapošljavanje slijepe osobe. Možemo zaključiti da su ključne stavke rada slijepe osobe njezino samopouzdanje, prilagodba radnog mjesta i informiranje poslodavaca i okoline čije predrasude mogu kočiti slijepe osobe na putu njihovog zapošljavanja.

„... u principu ne postoji zanimanje koja slijepa osobe ne može raditi, samo im se treba prilagoditi. Što je istina skupo, ali se može. Znači nije nemoguće. Tako da oko tih stvari ima dosta predrasuda. Jer onako ljudi „a šta bi ti mogao raditi?“ pa mogu raditi sve, samo mi prilagodite, nema problema. Ja ću popravljati auto, nauči me kako koji dio izgleda... objasni mi na moj način koji ću shvatiti i naučiti i znat prepoznati i ja ti složim cijeli auto, nema problema.“ (Bruno, 23)

„...tipa ako netko slijep traži posao, odmah je pitanje „A tko će vas voditi na posao, tko će vas s posla voditi doma, tko će vama pomagati.“ Znači u startu... oko njega će se netko morati brinuti cijelo vrijeme. I naravno da ako ti smatraš da ćeš zaposliti njega, i da moraš još jednog čovjeka uzeti, da to nije nikom isplativo baš.“ (Martina, 25)

„Ja sam radila 20 godina i onda sam ostala u firmi bez posla kao tehnološki višak, ali zapravo ja sam shvatila ...najgore je bilo to što nije bilo razumijevanja, upravo zbog tih stereotipa i predrasuda, da mi se osigura neko drugo radno mjesto na kojem bih mogla nešto drugo raditi, npr. sa računalom. Iako sam kasnije prošla i tečaj rada na računalu i sve to.“ (Sanja, 45)

„Kada bi se poštivale bar odredbe da na svakih 35, ili mislim 25, firma trebala imati po jednu osobu sa invaliditetom zaposlenu. Kada bi samo to firme poštovale, već bi se puno napravilo.“ (Sanja, 45)

„...Imala sam lijep i korektni odnos i sa rukovodiocima i sa radnicima. ...Iako nisam voljela telefoniju, ali sam sebe u sebi stvorila to da raditi moram, da moram voljeti telefoniju, da moram raditi kao telefonista. Jer druge mi nema, jer mi je vid takav kakav je. Da imam dijete uza sebe, za koje ja moram privrediti“ (Marica, 65)

2.3. Međuljudski odnosi slijepih osoba

Socijalizacija je proces formiranja i razvoja čovjekove osobnosti u ovisnosti i interakciji s društvom u kojem se osoba razvija internalizirajući društvena očekivanja (uglavnom roditelja i vršnjaka) u vlastitu društvenu ulogu i izabirajući sredstva kojima će ostvariti svoje ciljeve i održati status u tom društvu (Hurrelmann, 1988). Problem osobama s invaliditetom mogu stvarati roditelji, koji zbog neprihvatanja invaliditeta, mogu svojim prezaštitničkim ponašanjem, posesivnošću i sramom kočiti djetetov razvoj (Vash i Crewe, 2010:66,76).

Potiče se prihvatanje vlastitog identiteta (npr. stavljanje crnih naočala), no isto tako ih se podučava da trebaju težiti „normalnome“ (npr. smanjivati blindizme poput trljanja jabučica), što dovodi do ambivalencije iz želje za napuštanjem vlastite grupe, koja ih bolje razumije, kako bi se približili fizički normalnima koji će ih smatrati devijacijom (Goffman, 1963). Slijepe osobe moraju prihvatiti svoju ulogu u društvu, npr. ne smiju odbiti pomoć, kako bi se olakšala interakcija sa fizički normalnim osobama koje često ne znaju kako se ponašati u društvu hendikepiranih osoba. Hendikepirane osobe se počnu tretirati kao ne-osobe i grupirati u „druge“, tako da se uspjesi stigmatiziranih počnu smatrati neobičnima (npr. slijepa osoba jede), dok se neuspjesi smatraju dokazom njihovog hendikepa (npr. pad slijepe osobe na ulici) (Stubbins, 1988, Wendell, 1989, Livneh, 1988:36, Goffman, 1963). Stoga je potrebno informirati javnost o mogućnostima hendikepiranih osoba. Često se izabiru uspješne hendikepirane osobe kako bi ih reprezentirali, no to može još više povećati „drugost“ te grupe, jer se proizvodi nerealna slika i očekivanja za ostale članove te grupe (Goffman, 1963; Wendell, 1989, Katz, 1988).

Slijepe osobe mogu se susresti s takvim problemima socijalizacije kao što su briga oko vlastitih društvenih vještina i blindizama, te neprihvatanje, stereotipi i *bullying* od strane vršnjaka (Carter i Spencer, 2006; Mishna, 2003), stoga imaju manje uspjeha u društvenom životu, a interakcija je najčešće ograničena ili pasivna poput odlaska u kino (Gold et al. 2010, Piquart i Pfeiffer, 2011). Postoji određena socijalna distanca prilikom formiranja intimnijih veza koja proizlazi iz promoviranja društva "lijepih i snažnih" od strane Zapadne kulture, čime se zanemaruju slabosti i raznolikosti među ljudima, što doprinosi tome da se osobe s invaliditetom ne percipiraju kao poželjni partneri, već kao pasivne nemoćne osobe ovisne o njihovim partnerima, što smanjuje samopouzdanje osoba s invaliditetom, a time i njihove mogućnosti za

pronalazak partnera (Katz, 1988:54; Vash i Crewe, 2010:86-87; Bodwin i Frederick, 2010:37, Fichten, 1991). Da postoji određena socijalna distanca prema intimnijim odnosima sa slijepim i slabovidnim odnosima, pokazuje istraživanje¹ koje je provela Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet (2.48 na skali socijalne distance Bogardusa), no ipak je niža u odnosu na neke druge grupe s posebnim potrebama.

Rezultati kvalitativnog istraživanja: Naši ispitanici smatraju da slijepe osobe imaju određenih problema prilikom prvih kontakata sa novim ljudima zbog smanjene mogućnosti kretanja i neverbalne komunikacije, no ističu važnost odlučnosti i asertivnosti slijepe osobe za socijalizaciju. Također je važna uloga roditelja koji moraju u određenim slučajevima pomoći svojoj djeci, no moraju ih i pustiti da se osamostale i nauče svoj način obavljanja stvari. Možemo se zapitati jesu li naši ispitanici reprezentativni predstavnici slijepih osoba, zbog njihove otvorenosti i asertivnosti, no možemo ih uzeti kao uzor kako bi se slijepe osobe trebale ponašati u društvu. S druge strane, Martina kaže da postoji određena socijalna distanca prilikom formiranja intimnih veza sa videćim osobama, koje znaju prvenstveno vidjeti invaliditet, umjesto osobu, no jednom kada se pređe ta početna prepreka distanciranja zbog neznanja pristupa i komunikacije, prijateljstva i intimniji odnosi se mogu formirati kao i u slučaju videćih osoba.

„...često ta uloga roditelja zna biti... čak i prezaštitnička. Čak u biti i sputavaju, spriječavaju svoju djecu da rade nešto sami. U stilu „Ti ne vidiš, pa kako ćeš ti to“, i onda se postavlja pitanje „Pa čekaj, nećeš ti cijeli život bit uz njega, jednom će morat živjet sam i onda kaj ne bu to znal sam napraviti“ – dal si skuhat nešto, ili narezat, ili otić bilodi – u poštu, banku dućan. Daj pusti ga da radi sam, dok si ti pored njega, da ako fula, da mu možeš pokazat i objasniti, ali ne mu podilaziti, jer se neće osamostaliti...“ (Bruno, 23)

„...naravno da ovisi o okolini, učiteljima, profesorima, ali najviše ovisi o roditeljima i o samoj osobi. Jel ili mojoj prijateljici, njoj je mama sakrivala štap, ona je iz jednog manjeg mjesta. Kao nećeš ti tak po selu, ovo ono mamu sramota, mala uzela kišobran i s kišobranom otišla kod prijateljice. Dok bi netko drugi rekao „a dobro, mama mi ne da... i dobro“ (Martina, 25)

---

¹ URL: http://www.psivodici.hr/mediji_.html

„... kaj se tiče sklapanja prijateljstva, nikad nisam imao problema nekakvih. ... i kretao sam se u normalnim društvima. I sad normalno izlazim svaki vikend, i ...nisam u principu niti povučen... ...u principu, nije im jasno kak tak funkcioniram jer su oni navikli u biti da su slijepe osobe onako ili povučenije ili onako zatvorenije, a u principu ne izlaze nešto previše. Izlaze, ali sad... u principu ovisi o osobi. Jer ako se ti unaprijed postaviš ono „ne znam kako ću“ ili „dal ću imat di s kim“, onda ti je to naravno automatski već kočnica u startu. A ak ti u principu kreneš onako otvorenog uma „ja to želim“ „idem to napraviti“ „idem to probati“, već ću se nekako snać. Ima ljudi, pitat ću, znam ljude, imam frendove ekipu.“ (Bruno, 23)

„Pa uvijek se nađe poteškoća, i ...na neki način se uvijek morate dokazati ljudima koji normalno vide, da ste vi u biti jednaki, ali s tom razlikom što vi ne vidite, da vam je ponekad potrebna drugačija pomoć i pristup, što ponekad i dosadi da se uvijek morate dokazivati, ali opet ovisi o osobi. S nekim osobama se lakše uspostavi taj normalni kontakt, a s nekima teže.“ (Sanja, 45)

„...i dosta često će slijepi se doživjeti kao nekakva bića bez spola... ili žensko će prići frajeru koji je slijep, prevest će ga preko ceste, odvest će ga dokud treba i neće ga uopće pogledati kao frajera. Neće ga uopće prokomentirati. Reći će zgodan je, nije zgodan...simpatičan, nije simpatičan... nego će ga gledati ono kao slijepu osobu. Isto tako i vi muški prema curama... ista stvar. Često tu ljudi imaju, ono što je jedna moja prijateljica rekla... oni vide moj štap, a ne mene. Jer ona ima to s čim usporediti, jer je bila prije normalno radila do svoje 27-28 godine... a onda je zbog šećera izgubila vid. ...ajmo reći da je kompetentna da daje tu nekakve usporedbe... kaže, vidim kak su mene frajeri doživljavali prije, a kak me doživljavaju sad, samo zato što imam štap u rukama. Ali me neće sad se okrenuti i reći „kak je mala dobra“, neg će reći „joj jel vam treba pomoć? Jel vas treba prevest preko ceste...ono tako nešto...“ (Martina, 25)

„Hah, okolina... dosta sam osjetio neke vrste sažalijevanja, ali sa bivšom ženom - to je njoj donijelo dodatni strah, dodatnu nesigurnost, i to je jedan od razloga zbog čega sam se rastao jel. Jer je ona zbog tog straha od invalidnosti, i nesigurnosti u budućnost počela na neki način stezati obruč, biti sve stroža itd. Mene izbacivati iz odlučivanje itd. Samo zato što ja ne vidim. I to je bio razlog zašto sam otišao...“ (Janko, 55)

2.4.Pristupačnost javnih sadržaja slijepim osobama

Kako bi se integrirale slijepe osobe i razvio potencijal za opću dobrobit, potrebno je omogućiti pristupačnost i razumljivost javnog prijevoza i zgrada – kulturnih poput kina i muzeja, turističkih objekata i komunikacija, te gledanje i sudjelovanje u sportskim priredbama, kao i izdavanje vlastitih djela (Vijeće Europe, 2002: 14, Vijeće Europe 2001:46-47; Vijeće Europe, 2006:23).

2.4.1. Pristupačnost prijevoza

Po pitanju javnog prijevoza, slijepim osobama znaju predstavljati problem gumbi za otvaranje vrata, a zvukovna najava stanica nije upaljena u svim tramvajima. Naši ispitanici izrazili su želju za govornom najavom broja tramvaja izvana, kao i govornih automata koji bi govorili kada koji tramvaj stiže, no moramo istaknuti pomoć od strane vozača slijepim osobama. Martina, koja se kreće u pratnji psa vodiča, je istaknula da je nekoć dolazilo do negativnih komentara prilikom ulaženja sa psom u vozila javnog prijevoza, no da s vremenom prevladavaju pozitivna iskustva.

„A čuj uvijek se može nešto dodati i još bolje napraviti, to je bar moje mišljenje. Sad recimo jedna stvar za koju znam da bi svim slijepim osobama značila je to recimo da s vanjske strane tramvaja negdje kod prvih vrata bi trebao biti zvučnik da najavi koji je broj tramvaja recimo, ovi tramvaji imaju unutra onu najavu stanica, dobro ne radi ne funkcionira u svakom tramvaju, ali... to je sad tehnička stvar. ... Ili bi možda bilo korisno, kak su ovi semafori na kojima piše za koliko dolazi tramvaj, da se napravi isto i nešto zvučno... i da ne znam, slijepe osobe mogu čuti kad ide koji tramvaj.“ (Bruno, 23)

„...bilo je tek kad sam ja dobila psa. Prvog. Ja sam prije Nere imala psa deset godina... I tad je malo u početku bilo „a šta će pas u trajvanu? A šta će ovo, a šta će ono?“... jedan mi je isto rekao „vide cuke u tramvaju“. To je bilo čisto zato što ljudi nisu znali, nisu bili informirani, onda im objasniš onda malo kak su vidli i na televiziji i po svemu ovako-onako... sad evo, ja ne znam kad mi je itko išta rekao zadnji put još se i miču da pas ima mjesta...“ (Martina, 25)

2.4.2. Pristupačnost kulturnih sadržaja

Razvojem audio i digitalne tehnologije, razvijaju se i sistemi zvučnih i elektroničkih knjiga koje čine mlađe generacije slijepih osoba informiranijima i neovisnijima nego ikad, pritom im pružajući veće mogućnosti za studiranje i zapošljavanje, no potrebno je razvijati takve digitalne knjižnice (Majeska, 1988, Kavanagh, 2006). U razvijenim zemljama 3-5% knjiga proizvedeno u zemlji mora biti raspoloživo za slijepe osobe (Kavanagh, 2006: 45,47). U Hrvatskoj možemo istaknuti djelovanje Hrvatske knjižnice za slijepe koja se bavi snimanjem zvučne građe i brajčnim tiskanjem, a u svom fondu ima 2200 brajčnih i 2300 zvučnih knjiga, izdaje zvučne i brajčne časopise, i sudjeluje u projektima uvođenja brajčnih natpisa u pakiranje hrvatskih proizvoda (Frajtag, 2007). Uz Hrvatsku knjižnicu za slijepe treba istaknuti i udrugu Zamisli koja radi na prilagođavanju literature potrebne za studente s invaliditetom, dok udruga *Čujem, vjerujem, vidim* prilagođava literaturu duhovnog sadržaja. Udruga *Zamisli* također je provodila projekt „Slušam, dakle vidim“ čiji je cilj bilo omogućavanje praćenja kino-projekcija slijepim osobama tako da su prilagođeni razni filmovi poput „Moram spavat, anđele“, „Oliver Twist“, „Parfem“, „Pjevajte nešto ljubavno“ itd., no Hrvatska ipak zaostaje za zemljama Europske Unije gdje je to stalna praksa (Fortuna, 2011: 561, Knežević, 2007).

Što se tiče prilagodbe knjiga, naši ispitanici su izrazili da se pretežno koriste digitalnim medijima – bilo skeniranjem crnog tiska, bilo pronalaženjem željenih materijale putem baza podataka ili interneta, tako da ističu važnost tehnologije koja je zbilja poboljšala informiranost slijepih osoba. Po pitanju prilagodbe kazališnih i kino projekcija, ispitanici su iskazali pozitivna iskustva sa prilagodbama putem slušalica sa naracijom, no ističu da su takvi slučajevi rijetki i da se većinom oslanjaju na vlastiti sluh i objašnjavanje od strane pratitelja.

Po pitanju prilagodbe muzeja, promiču se rješenja poput taktilnih podova i rukohvata koje vode do eksponenata, prilagođeni materijali, mape i vodiči na brajici, te dostupnost izložaka na dodir (Bosnar Salihagić, 2007). U Zagrebu se po tim pitanjima pogotovo ističu Tiflološki muzej, Taktilna galerija i Muzej grada Zagreba koji je tiskao vodiče na brajici i uvećanom pismu, te reljefno prikazuje neke svoje eksponente. Gradski muzeji surađuju s udrugama osoba s invaliditetom kroz realiziranje stručnih vodstava i kreativnih radionica kako bi poboljšali svoj program i pristupačnost osobama s invaliditetom.

„...pa u principu dovoljno znam engleski za pratit film, a sad ako je baš neka di se nešto događa di nitko niš ne priča il neka scena koju baš treba vidjet, onda mi objasne, ali u principu filmove najnormalnije gledam. Koncerte isto. Ja uzmem fotić pa snimam koncerte. Ako ništa drugo, imat ću zvuk, slike mi ionak ne koriste.“ (Bruno, 23)

„...išli smo na predstavu... gdje smo imali slušalice s naracijom, znači jedna glumica nam je objašnjavala sve ono što se događa na pozornici...tako da slijepi na taj način mogu puno lakše pratiti predstavu, ali to nije baš tako kod nas razvijeno.“ (Sanja, 45)

„I onda uz pomoć tog programa i govorne te podrške, jednostavno ja bilo koju knjigu mogu uzet, odskenirat ju i za sat-dva vremena ja ju imam na kompjuteru i mogu je čitati kao i svi drugi. ...tako da je sve što je u bilo kakvom digitalnom obliku – bilo internet stranica, word, excel ili to sve, to mi možemo sada čitati. A ako je crni tisak, u papirnatom obliku, onda opet kad se skenira, kad se prebaci, može se čitati bez problema.“ (Martina, 25)

2.4.3. Pristupačnost turističkih objekata

Po pitanju turističkih objekata možemo izdvojiti posebno prilagođena izletišta Premanturu i Cukriće, Sansovo u Bakarcu, a u Gradu Zagrebu je potrebno istaknuti edukativnu stazu Bliznec i taktilno-osjetilni park na Jarunu, no smatramo da bi trebalo prilagoditi više turističkih objekata u kojima bi slijepe osobe bile zajedno sa videćim osobama, što su i naši ispitanici ustvrdili.

2.4.4. Pristupačnost sportskih sadržaja

U Hrvatskoj slijepe osobe se bave nizom sportova: pikadom, šahom, nogometom (goalballom), plivanjem itd., a osobite uspjehe postižu u kuglanju tako da su 2011. bili svjetski prvaci, a 2012. Najuspješnija europska reprezentacija (Matić, 2011, Matić, 2012). Kroz sport slijepe osobe mogu poboljšati svoje zdravlje, koordinaciju i kondiciju potrebne za kretanje u svakodnevnicu, pritom rušeći predrasude kroz npr. ravnopravno nadmetanje u šahu sa videćim osobama (Brdal, 2010; Županović, 2004; Jessup et al., 2010). Usprkos svim blagodatima sporta zbog neprilagođenosti i neinformiranosti sportskih klubova te manjka motivacije, vrlo mali broj osoba s invaliditetom bavi se redovnim tjelesnim aktivnostima (Županović, 2004). Naši ispitanici također ističu blagodati sporta, no i neznanje trenera kako da se postave prema njima, a prilagođenim dvoranama u gradu Zagrebu smatraju samo one blizu Centra za odgoj i obrazovanje Vinko Bek.

„...ljude je strah da se nešto ne dogodi. Malo ih je strah, malo ne znaju kako pristupiti cijeloj toj priči. Malo ne žele preuzeti odgovornost. I to ti je dovoljno, ali vjerujem da negdje ima klub koji je otvoren za takve stvari.“ (Bruno, 23)

2.4.5. Pristupačnost grada Zagreba

Kao pokazatelj pristupačnosti grada Zagreba koristimo podatke iz publikacije *Grad Zagreb – pristupačnost*, tako da možemo vidjeti da je u gradu 50.85% pristupačnih zgrada, 20.52% djelomično pristupačnih i 28.63% nepristupačnih zgrada (Fortuna, 2011). Naredne podatke uzimamo kao pokazatelj političke volje usmjerene na potrebe osoba s invaliditetom, jer je slijepim osobama od pitanja pristupačnosti važnije pitanje sigurnosti gdje im problem mogu predstavljati viseći predmeti, prepreke i promjene u okolišu (Vash i Crewe, 2010:43). Ipak treba istaknuti pozitivan trend spuštanja rubnika i ozvučavanja raskrižja i postavljanja traka vodilja najčešćim trasama slijepih osoba (Matić, 2007, Matić, 2009, Matić, 2012). Kao pokazatelj pristupačnosti grada Zagreba možemo spomenuti nagradu iz 2009. godine kojom je proglašen drugim u konkurenciji od 2100 gradova po pristupačnosti, odmah nakon Budimpešte, a ispred Almerije (Matić, 2009).

Tablica 1. – Pristupačnost javnih zgrada grada Zagreba

Vrsta	Pristupačno	Djelomično pristupačno	Nepristupačno
Zdravstvo	(490) 52.0%	(151) 16.0%	(302) 32.0%
Socijalna skrb	(69) 64.5%	(13) 12.1%	(25) 23.4%
Kultura	(109) 50.7%	(32) 14.9%	(74) 34.4%
Obrazovanje	(140) 35.1%	(110) 27.6%	(149) 37.3%
Ugostiteljstvo	(110) 40.1%	(54) 19.8%	(110) 40.1%
Upravno-poslovni objekti	(103) 65.2%	(22) 13.9%	(33) 20.9%
Sport	(21) 80.8%	(3) 11.5%	(2) 7.7%
Uslužne djelatnosti	(459) 55.3%	(221) 26.6%	(150) 18.1%
Ukupno:	(1501)50.85%	(606) 20.52%	(845) 28.63%

Trebalo bi poraditi na pristupačnosti muzeja koji su većinski nepristupačni (65.22%), poliklinka gdje je 37.28% nepristupačno, stomatoloških ordinacija (53.91% nepristupačno), a potrebno je poraditi i na pristupačnosti frizerskih salona, trgovina obućom, crkvi i vjerskih organizacija te sudova. Najpristupačnijim skup objekata čine sportski objekti (80.77%), dok su najnepristupačnije obrazovne institucije (37.3%) gdje se mora ozbiljno poraditi na pristupačnosti srednjih škola (21.54%) i osnovnih škola (21.3%), a nešto manje fakulteta (51.35%). Osim skupa obrazovnih institucija, većinsku nepristupačnost ima i skup ugostiteljskih objekata (40.1%) u kojima izrazito loše stoje čajni domovi (7%), a nešto pozitivnije restorani (43.45%).

Iako su navedene zgrade možda pristupačne određenim skupinama osoba s invaliditetom, uglavnom izostaju prilagodbe potrebne slijepim osobama poput traka vodilja koje bi ih vodile do potrebnih mjesta poput šaltera, toaleta i bankomata, ili brajčnih mapa koje bi im olakšavale orijentaciju. Naši ispitanici su također utvrdili da je pitanje pristupačnosti drugačije za slijepe osobe, kojima je važnije pitanje sigurnosti kretanja koje mogu narušavati stupi i kante, a po otvorenim prostorima poput trgova nedostaju prikladni orijentiri. Važno je educirati ljude da nepropisnim parkiranjem mogu otežati kretanje osobama s invaliditetom, ali i službenike u

javnim institucijama kako pravilno komunicirati sa slijepim osobama. Određeni napredak u pristupačnosti postoji, ali smatramo potrebnim postavljanje brojnijih i kvalitetnijih traka, a prilikom određenih građevinskih zahvata, trebalo bi se konzultirati i sa osobama s invaliditetom.

„Slijepima je li prilagođen... nije sad kao za osobe u kolicima, to znači ok, meni je bitno da neko križanje ima zvučni semafor, što ok, većinom po gradu ima. ...Ove trake? to bih ja sve počupala van. Znaš ti kak je to sklisko? To dvije kapi kiše padnu, to je katastrofa, to možeš glavu razbit. Iako te trake mi u principu imaju smisla, samo da je to nekako riješeno drukčije.“ (Martina, 25)

„u javnim ustanovama u kojima se ide na sustav brojeva – znači banke, zdravstvo... .. tu zaista trebamo nekada pomoć ili moramo ići preko reda, a onda vam nekad službenici ne razumiju, a osobe zašto – je li to razlog zato ako ne vide, onda morate ići preko reda, zar ne možete stajati, a ne shvaćaju da ne možeš pročitati broj kad si na redu i... to još malo treba nekako popraviti. Nekad čak i službenici još uvijek ne razumiju, potrebna je edukacija za te službenike u javnim institucijama – pogotovo u bolnicama. Stvarno nekad ne možete bez nečije pomoći... (Sanja, 45)

„...I ta građevinska rješenja ulaz ovdje ulaz ondje, ovdje se sagni ... mislim ono, manje-više građevinska rješenja su stvarale videće osobe koje na taj način rezoniraju... to je drugačija pozicija, ...ili... drugačija logika. ...A od slijepih osoba je jedna logika, a ovo može biti sasvim suprotna logika. Logike se mogu razlikovati, i to jako... i te stvari kad se grade... stupovi... ili... za saobraćajne znakove... da se pitaju slijepe osobe... kako gdje što postaviti...“ (Janko, 55)

„...ja opet idem po cesti, jer na zebri je parkiran opet auto, tamo između skloništa i apoteke opet auto. Ja sam jednu subotu išla u grad, silazim sa pješačkog prijelaza, pa su stupići, pa je sad kao zebra... Sad ja sam sišla sa tog pješačkog otoka sišla na zebru štapom lupila sam o auto normalno, ovaj čovjek je silazio...iz apoteke, da „***, šta lupaš po mom autu“, „pa je li tu zebra“, „nije istina, nije zebra“ ja velim „ovdje je zebra, ovdje je prijelaz“...“ (Marica, 65)

„... te kante za smeće to je katastrofa. ... Nađete se između kanti i stupića, to je ubitačno za jednu invalidnu slijepu osobu.“ (Marica, 65)

2.5.Socijalna i pravna zaštita slijepih osoba

Kako bi se omogućilo punopravno i autonomno sudjelovanje u zajednici osoba s invaliditetom, potrebno je osigurati njihovu ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz sustave socijalnih službi i finansijskih potpora. (Vijeće Europe, 2001:14; Vijeće Europe, 2006:36-38). Zakonodavstva u europskim zemljama pružaju razne povlastice – npr. u Belgiji, Poljskoj i Njemačkoj osobe s invaliditetom plaćaju smanjene cijene prijevoznih karata, u Francuskoj i Austriji ne plaćaju trošak cestarine, a u Švedskoj Nacionalna uprava za ceste potiče cestovni prijevoz osoba s invaliditetom (Vijeće Europe, 2003: 33-34, Kompendij, 2001:85). U Belgiji, Njemačkoj, Poljskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu osobe s invaliditetom imaju popuste na telefonske usluge, posebne uređaje i troškove telekomunikacije, radija i televizije (Vijeće Europe, 2003:47-48).

U Republici Hrvatskoj slijepe osobe imaju pravo na niz pomagala (očna pomagala poput naočala i leća, očne proteze i tiflotehnička pomagala poput bijelog štapa i Brajeva pisaćeg stroja) te niz povlastica, od kojih ćemo navesti neke²: popusti na cijene karata u željezničkom, brodskom i zračnom prometu; oslobođenje od plaćanja cestarina i putarina; 50% popusta na telefonsku pretplatu (HT), oslobođenje od plaćanja radio i tv pretplate. Slijepe osobe imaju pravo na uvećani staž i smanjenu dobnu granicu za starosnu mirovinu. Slijepe osobe koje se kreću u pratnji psa vodiča imaju pravo korištenje javnog prijevoza i posjećivanja javnih mjesta poput ureda, restorana, visokih učilišta, zdravstvenih ustanova itd.

Slijepe osobe su u nizu prosvjeda isticale problem niskog iznosa doplatka za pomoć i njegu (500kn, 250kn) koji se ne ostvaruje ovisno o stupnju, nego o nastanku sljepoće (Domovinski rat, prije ili poslije 1999.) i ovisi o ospobljenosti osobe za samostalni rad, a nije dostatan za pokrivanje troškova koja slijepa osoba ima zbog svog invaliditeta (npr. unajmljivanje taksija ili pratitelja, skuplji život zbog pomagala). Taj iznos spada među najmanje u Europi, a primjera radi u BiH doplatak za sljepoću iznosi 200 €, u Srbiji i Crnoj Gori 175€, Albaniji 120€, dok razvijenije zemlje imaju još veće doplatke – Francuska 700 €, Austrija 630€, Njemačka 550 €, Slovenija 250 € (Kastratović, 2012).

---

² URL: <http://www.savez-slijepih.hr/hr/kategorija/prava-i-povlastice-za-slijepe-osobe-40/>.

Rezultati kvalitativnog istraživanja: Naši ispitanici su također istaknuli problem niskog doplatka za sljepoću koji nedovoljno pokriva troškove sljepoće, a veći doplatak bi omogućio veću mogućnost kretanja i aktivnosti poput unajmljivanja asistenta ili pratitelja. Ispitanici smatraju da zakoni nešto ipak čine po pitanju slijepih osoba, no da nema dovoljno političke volje koja bi bitnije poboljšala život slijepih osoba. Bruni tako problem čine birokratske procedure gdje svaka institucija traži vlastito vještačenje, a apsurdnim mu se čini činjenica da obrazovanje i male razlike u stupnjevima sljepoće određuju koji iznos će osoba dobiti.

„E sad, to bi sad moglo puno bolje bit... Ja sam recimo za novce za tuđu pomoć i njegu sam dobivao, ne znam ni ja točno, određenu cifru. I onda sam izgubio pravo na to, jer sam imao ne znam 1% vida od te neke granice, ajmo reć da se uzme granica 5%, ja sam imao 6% i onda nisam smio dobivat te novce. I ok, onda mi vid pao. I onda sam opet stekao pravo na te novce, ali se naravno situacija promjenila, jer sam u međuvremenu završio fakultet, nisam mogao dobivat tu cifru, nego manju cifru, zato jer sam obrazovaniji. Mislim ako sam obrazovaniji, ne znači da sam manje slijep. Ili ne znam isto, recimo u cijelom sustavu je veliki minus da... trebaš potvrdu, ne znam iz Jukićeve, oni će te slat na jedno vještačenje, trebaš nešto za Centar za socijalnu skrb, ideš na drugo vještačenje. Pa čekaj malo, ja ak uđem u Centar za socijalnu skrb, nisam ni manje ili više slijep onda kad sam bio u Jukićevoj... Mislim čemu onda toliko vještačenja, ako imam papir da sam slijep, to je taj papir, i to je to“ (Bruno, 23)

„... Ja mislim da se čini, ali materijalna davanja su jako jako mala za slijepu ljude... Da bi nam tuđinka trebala biti...puno veća. Da ja kao osoba idem u banku, da banka mene traži da zašto ja nemam pratioca. ...A vi nemate osnovno sredstvo za život, tako da bi ... ta davanja društvo trebalo više prilagoditi... ili omogućiti nama slijepima da imamo neke mogućnosti... volontere ili nekoga tko bi ... nama pomogao, nego da mi ostajemo prepušteni sami sebi.“ (Marica, 65)

„...Znači za sljepoću, tipa za nekakve troškovi koji su nastali zbog toga. Jer...govorni toplomjer ti je 120kn, u ljekarni obični možeš kupiti za 20, a ja imam nekakvu potrebu imat doma toplomjer, razumiješ?... vjerojatno da ljudi imaju više novaca, bi imali više tih pomagala koji olakšavaju život, više nekakve te tehnologije. Stvari bi im bile više pristupačne.“ (Martina, 25)

2.6. Mediji i informiranost

2.6.1. Prisutnost slijepih osoba u medijima

Promatramo li prisutnost slijepih osoba u televizijskom programu, možemo primijetiti da se pojavljuju u relativno skromnom i nezamjetnom opsegu. Osobe sa invaliditetom ističu da dobivaju slabije termine i ne govori se toliko o njihovim uspjesima i događajima poput festivala *Blind in Theatre* (BIT). Nešto bolje termine dobivaju akcijski filmovi u kojima se na nerealističan način prikazuju slijepi junaci koji pobjeđuje svoje negativce oslanjajući se na druga nadljudski pojačana osjetila (npr. *Blind Fury*, *Daredevil*, *Zatoichi*). Takav prikaz invaliditeta može prouzročiti više štete, nego koristi, jer mogu porasti očekivanja ostalih ljudi koje slijepe osobe neće moći ispuniti, time dokazujući svoju slabost. Kao što Byrd i Elliott (1988) tvrde da javne televizije više i realnije prikazuju osobe s invaliditetom, možemo primjetiti i u našem primjeru, gdje se na javnoj televiziji ponekad može pronaći dokumentarna emisija o slijepim osobama poput *E, moj Saša* i *Oči u oči*, no čini se da se takva tematika uglavnom prikazuje uoči Međunarodnog dana bijelog štapa. Osim gore navedenih primjera, možemo spomenuti gostovanja bivšeg predsjednika Hrvatskog saveza slijepih Vojina Perića u emisijama poput *Nedjeljom u 2*, *Mjenjačnica*, *Latinica*, a 6.10.2012 je sudjelovao u emisiji *Normalan život* u kojima se raspravljalo o marginalnim medijskim terminima posvećenim osobama s invaliditetom.

Promatramo li tiskane medije³, možemo vidjeti da se u razdoblju od 2001.-2009. objavilo 665 članaka vezanih uz tematiku slijepih osoba, njihovim životima, problemima itd. (Najviše članaka bilo je objavljeno u Večernjem listu – 153, zatim Vjesniku – 102, u Glasu Slavonije i ostalim slavonskim novinama 71, u Jutarnjem listu 60, u Glasu Istre 55, u Novom Listu 41 itd. Možemo zaključiti da tiskani mediji bolje prikazuju situaciju slijepih osoba, jer se bave pregrštom tema i nastoje prikazati i perspektivu slijepih osoba, koja često izostaje u televizijskom programu. Također možemo primjetiti da postoji trend porasta broja članaka, kao i širok opseg tiskovina koji objavljuju članke vezane uz tu tematiku, tako da je 2002. bilo svega 65 članaka vezano uz tematiku slijepih osoba, dok je 2009. godine bilo 103 članaka. Moramo napomenuti da smo koristili dostupne podatke sa HSS-info-a, glasila Hrvatskog saveza slijepih, tako da postoji mogućnost da se izdao i veći broj članaka vezanih uz tematiku slijepih osoba.

---

³ podaci iz glasila Hrvatskog saveza Slijepih *HSS-info*, URL: <http://www.savez-slijepih.hr/hr/kategorija/hss-info-132/>

Istraživanje o medijskoj prisutnosti provela je i Hrvatska udruga za školovanje psa i vodiča. Od 1990. godine o *Udruzi* je objavljeno 848 članaka, od čega je 65% objavljeno u dnevnim novinama, a brojem objavljenih članaka prednjače Večernji list (195) i Jutarnji list (100). Medijska prisutnost *Udruge* je od iznimne važnosti jer se tako popravljaju stav prema psima vodičima i slijepim osobama, a također pomaže u pronalaženju socijalizacijskih obitelji koje bi odgajale buduće pse vodiče (http://www.psivodici.hr/mediji_.html).

Smatramo da bi veće medijsko pojavljivanje slijepih osoba doprinijelo smanjenju diskriminacije i boljoj informiranosti o njihovim pravima i mogućnostima. Kao primjere takvih medijskih kampanja možemo navesti kampanju „Slijepi su iznad vaših očekivanja“, koja je ciljala na diskriminaciju prilikom zapošljavanja i poticanje na prihvaćanje slijepih osoba u nizu različitih zanimanja, i kampanje „Diljem naše Lijepe upoznajmo slijepe“ koja je nastojala obrazovati širu javnost o pravilnom pristupanju i komunikaciji sa slijepom osobom, ukazujući na probleme parkiranja na pločniku koje otežava kretanje slijepoj osobi, kao i o problemima komunikacije u kojima se slijepe osobe guraju u pogrešna vozila javnog prijevoza ili se ljudi obraćaju pratiteljima, umjesto slijepim osobama. Ove medijske kampanje su hvalevrijedan primjer medija koji bi trebali educirati kada i kako pomoći slijepim osobama, kako bi se izbjegle neugodne situacije kakve su imali Bruno i Marica, no ističu i da je bilo i pregršt pozitivnih situacija kada im je netko pomogao na pravi način.

Rezultati kvalitativnog istraživanja: Naši ispitanici su utvrdili da postoji pozitivan trend u medijima tako da su ljudi sve više informirani o psima vodičima i pomaganju slijepim osobama, no da bi se moglo učiniti i više – informirati službenike u javnim institucijama kako bi znali pravilno komunicirati sa slijepim osobama, informirati nesavjesne vozače o problemima koje nepropisno parkiranje može uzrokovati slijepim osobama i osobama u invalidskim kolicima. Videće osobe potrebno je educirati kada i kako mogu pomoći slijepoj osobi, no također i da ona u određenim slučajevima ne treba pomoć. Uz navedene edukacijske aspekte, mediji bi trebali informirati o mogućnostima i sposobnostima slijepih osoba, no ne na način da se svakodnevne aktivnosti glorificiraju. Kroz takvo informiranje, mediji bi doprinijeli smanjenju stereotipa i afirmaciji slijepih osoba u društvu.

„Može ih se više informirati, da budu još upućeniji u situaciju. Može ih se, da tak velim, dal kroz neke tečajeve ili seminare... da nauče kako treba prići slijepoj osobi. Jer mi nekad netko dođe, primi pod ruku i potegne i fura me. Sad ja moram na tramvaj, a on me pelja na autobusnu stanicu.“ (Bruno, 23)

„I onda su ne znam što je bilo jedanput. Jedna žena mi je ponudila pomoć, ja sam rekla ne, hvala; a ova jedna druga silazila dolje rekla „Šta ju pitaš, tko god ju pitao, ona neće, ona ne želi prihvatiti pomoć.“ (Marica, 65)

„Mediji kada informiraju...informiraju isključivo sa pozicije videće osobe, i iz logike videće osobe...informiraju o onim djelovima koje su videćim osobama važne ... recimo kako se ne snalazimo u prometu, kakva prava imamo... to je nešto što su teme koje su važne za medije...Ono što mene kao slijepu osobu, a to nema na televiziji, interesira je korijenska promjena odnosa prema sljepoći. Ne da je sljepoća neki nedostatak, pa te slijepce ljude treba žaliti, razumijete?...Mene interesira ... ne kako televizija prikazuje – prikazuje ono što slijepce osobe ne mogu, mene interesira pokazati što slijepce osobe mogu, razumijete? Dakle nejde se toliko afirmativno što slijepce osobe mogu... ... nego govore više ono što slijepi zbog gubitka vida ne mogu. Zato kažem da je to više sa pozicije videćih osoba – gleda što bi oni izgubili sa gubitkom vida. A ne doći u ulogu slijepca, ok nemaš više vida, pa što sad...“ (Janko, 55)

„Ok, ti si sad slijep, ali to sad nije zabavno jer se ti baviš, ne znam, jezicima ili muzikom, ili jer si pravnik pa ćemo te zvati ...u nekakve emisije, kao pravnik taj i taj nam daje mišljenje o nekoj situaciji toj i toj. Toga kod nas još nema, nego ono - Slijepi su slijepi, i to je kod njih jedino bitno. I zato ja smatram da je upravo takav nekakav stav javnosti, da ono slijepi su jadni, oni ne mogu sami ništa, i još u tom Danu kad bude hrpa onih reportaža na internetu, ona slijepa kuha, ili ona slijepa padne... pa usisava po kući... Pa to je normalno ono... ali kažem to su ljudi i sami krivi. Jer će napraviti od sebe cirkus, da kao ono... imam 25 godina i znam se obuč sama, i šta mi sad treba - dignut spomenik ili?“ (Martina, 25)

2.6.2. Informiranost videćih osoba o slijepim osobama

Kako bismo procijenili ulogu medija u društvenoj integraciji slijepih osoba, odlučili smo provesti svojevrsan test informiranosti na videćim studentima. Test se sastojao od pitanja o činjenicama za koje smo procijenili da su trebale biti prisutne u medijima, ili bi trebale biti opće poznate ili da su od određene važnosti za slijepe osobe poput datuma Međunarodnog dana slijepih osoba, sportova kojima se bave slijepi, te bontona o interakciji sa slijepom osobom.

Najlakšim pitanjem očekivano se pokazalo pitanje o standardnom pismu slijepih osoba – Brajevom pismu (98.5% točnih odgovora), 77.8% ispitanika je odgovorilo točno na pitanje o Vinko Beku, 61.3% zna kada je Međunarodni dan slijepih osoba (15.10), 52% zna da se Hrvatski savez slijepih, Tiflološki muzej i Udruge slijepih grada Zagreba nalaze u Draškovićevoj, a 23% zna da je *Novi život* zagrebačko kazalište slijepih koje je najstarije takve vrste u svijetu.

Tek 37% ispitanika zna da doplatak na sljepoću iznosi 500 kuna, a 12.5% je znalo da sve navedene države (Albanija, Srbija, Slovenija i Francuska) imaju veći doplatak na sljepoću od Republike Hrvatske. Možemo zaključiti da je velik broj ispitanika zaključio da zemlje u Europskoj uniji imaju veći doplatak – Slovenija (69.5%) i Francuska (81.5%). Kako se problem doplatka već provlači dugi niz godina i spominjao se na prosvjedima slijepih osoba, mogu se ovi podaci smatrati poprilično razočaravajućima, bilo sa strane da mediji nedovoljno obavještavaju o tom problemu, bilo sa strane da studenti ne mare toliko za problematiku slijepih osoba.

Što se tiče pitanja o bavljenju sportom, 38% ispitanika je znalo da se slijepe osobe mogu baviti svim navedenim sportovima – a najviše rezultate su postigli šah (83.5%) i trčanje (80%) što bismo mogli objasniti time da videće osobe očekuju da se zbog nedostatka vida slijepe osobe teže mogu baviti sportovima koje uključuju neku vrstu gađanja – kuglanje (74.5%) i pikado (48%). Kako je kuglanje izrazito značajan sport u kojima slijepe osobe iz Hrvatske postižu značajne rezultate, a i pikado se promiče kao važan sport za osobe s oštećenjem vida, mogli bismo ove postotke smatrati indikatorom slabe medijske popraćenosti njihovih sportskih uspjeha.

Na pitanje u koje institucije je dozvoljen ulazak slijepim osobama u pratnji psa vodiča 50% ispitanika je odgovorilo točno – da mogu u sve navedene institucije, najveći postotak je odgovorio da mogu u obrazovne institucije (93.5%), a najmanji u restorane (60.5%). Objašnjenje bi moglo ići u smjeru da su studenti viđali slijepe studente u pratnji psa vodiča blizu svojih

fakulteta, dok pretpostavljaju da bi osoblje i gosti u restoranima moglo negativno reagirati na prisutnost psa u njihovim prostorima. Makar su ljudi sve bolje informirani o psima vodičima, očito još treba poraditi na svijesti o tome da im je dopušten ulazak u sve institucije i zgrade.

Na pitanje kako se ponašati u interakciji sa slijepim osobama tek je 15% ispitanika odgovorilo točno. 71% ispitanika zna da ne smije dragati psa vodiča koji vodi slijepu osobu, no tek 25% zna da se ne smije uhvatiti slijepu osobu i voditi ju preko ceste. Problem je što 25% ispitanika ne zna da se slijepu osobu smije pozdraviti sa „Doviđenja“ ili „Vidimo se“. Smatramo kako bi trebalo dodatno educirati videće osobe kako se trebaju ponašati u društvu slijepih osoba, kada i kako da im pomognu, i da mogu koristiti vokabular koji koriste i u društvu videćih osoba.

Kako je tek na četiri pitanja odgovoreno s više od 50% točnih odgovora, mogli bismo zaključiti da informiranost nije na visokoj razini i da bi mediji trebali više obavještavati o slijepim osobama, no moramo i napomenuti da naš test ne predstavlja standardiziranu mjeru ispitivanja informiranost, već ga treba uzimati kao kvalitativan prikaz informiranosti videćih osoba o slijepim osobama.

3. Kvantitativno istraživanje

Svrha našeg istraživanja je opisati i objasniti stavove videćih osoba prema slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji - stavove o njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima. Ciljevi našeg istraživanja su *deskriptivni* – opisati stavove videćih osoba o društvenoj integraciji slijepih osoba, *metodološki* – konstrukcija i evaluacija mjernih instrumenata stavova videćih osoba o društvenoj integraciji slijepih osoba, i *eksplanatorni* – objasniti stavove o društvenoj integraciji slijepih osoba kroz naš teorijski model.

U sklopu našeg istraživanja testirat ćemo sljedeće hipoteze:

1. H1: Žene imaju bolji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima od muškaraca.
2. H1: Postoje razlike u stavovima o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima između studenata društvenih, rehabilitacijskih i tehničkih znanosti. Studenti rehabilitacijskih znanosti imaju najpozitivnije stavove, manje pozitivne studenti društvenih znanosti, a najmanje pozitivne studenti tehničkih znanosti.
3. H1: Osobe koje su imale bliskiji kontakt sa slijepom osobom, imat će pozitivniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima.
4. H1: Osobe sklonije socijalnoj dominaciji imaju negativniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima od osoba sklonih društvenom egalitarizmu.

3.1. Teorijska konceptualizacija

Nezavisan sklop sačinjavaju sociodemografske karakteristike ispitanika – spol, tip obrazovanja i kontakt sa slijepom osobom, i sklonost socijalnoj dominaciji. Sklonost socijalnoj dominaciji podrazumijeva uvjerenje o opravdanim hijerarhijskim raspodjelama u društvu u kojem dominantne društvene skupine vladaju podređenima. Međuzavisni sklop čine informiranost ispitanika ispitivana testom informiranosti, koji smo odlučili kvalitativno analizirati, te općeniti stavovi o slijepim osobama. Odlučili smo u našem zavisnom sklopu ispitivati stavove o ključnim područjima društvene integracije, a to su područja obrazovanja, zapošljavanja i međuljudskih

odnosa, jer pružaju temelje za socijalizaciju, osamostaljivanje i integriranje u društvo i društvene sfere. Zbog toga smo odlučili ispitati stavove videćih osoba o tim područjima, jer stavovi videćih osoba mogu stvarati prepreke slijepim osobama na putu potpunog sudjelovanja u društvenim odnosima. Pod stavom o slijepim osobama promatramo vrednovanje slijepih osoba kao jednakih ili različitih videćim osobama. Stavove o obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima konceptualizirali smo kroz vrednovanje slijepih osoba i njihovih mogućnosti u tim područjima, te kako bi se videće osobe ponašali u društvu slijepih osoba.

3.1.1. Opis anketnih instrumenata

Operacionalizacijom navedenih koncepata sastavljen je upitnik kojeg sačinjava 6 instrumenta s ukupno 87 varijabli. Instrumenti su sastavljeni na temelju literature i kvalitativnog predistraživanja provedenog na slijepim osobama. Skala socijalne dominacije je modificirana za potrebe istraživanja, a skala stavova o intimnim odnosima je formirana u potpunosti iz čestica iz literature. Anketna pitanja su zatvorenog tipa, i izuzev testa informiranosti, u svim instrumentima se koriste petostupanjske ljestvice procjene. U nastavku nudimo kratak opis korištenih mjernih instrumenata, a cjelovitu verziju anketnog upitnika možete pronaći u *Prilogu 2*.

3.1.2. Skala socijalne dominacije

Skalu socijalne dominacije (orig. *Social Dominance Orientation*, Pratto, 1994, u Xin i Chi, 2010) smo preveli i prilagodili za potrebu našeg istraživanja pritom smanjivši broj čestica sa 14 na 10. Prvu polovicu skale sačinjavaju čestice koje odražavaju stav o hijerarhijskoj podjeli društva u kojoj se promiče dominacija nad inferiornim grupama, dok drugu polovicu skale sačinjavaju čestice koje odražavaju stav o jednakosti društvenih grupa, tako da su te čestice kodirane obrnuto. Viši rezultat na skali podrazumijeva veću sklonost socijalnoj dominaciji i hijerarhijskoj podjeli u društva, dok niži rezultat na skali podrazumijeva manju sklonost socijalnoj dominaciji, odnosno veću sklonost socijalnom egalitarizmu.

3.1.3. Skala stavova o slijepim osobama

Instrument se sastoji od općih stavova i stereotipa o slijepim osobama, a razradili smo ga na temelju skale stavova o osobama s invaliditetom (Antonak i Livneh – *Attitudes Toward Disabled People Scale* u Katar, 1998) iz koje smo preuzeli niz čestica preformuliranih kako bi bile primjenjive u slučaju slijepih osoba, a ostatak skale čine stereotipi sa kojima su se susreli naši ispitanici iz kvalitativnog istraživanja i stereotipi pronađeni u literaturi i časopisima o slijepim osobama, tako da imamo pozitivne stereotipe („*Slijepe osobe su talentiranije za glazbu od videćih osoba.*“ „*Slijepe osobe su odlučnije od videćih osoba.*“) i negativne stereotipe („*Slijepe osobe su aсексуалне.*“ (Bodwin i Frederick, 2010), „*Slijepe osobe ne mogu kuhati jednako dobro kao i videće osobe.*“). Skala je zamišljena tako da veći rezultat predstavlja veću sklonost stereotipima o slijepim osobama koje se percipiraju različitima od videćih osoba, dok manji označava manju sklonost stereotipima, odnosno stav o slijepim osobama koje se percipiraju jednakima videćim osobama.

3.1.4. Skala stavova o obrazovanju slijepih osoba

Instrument se sastoji od 18 čestica koje smo podjelili u sljedeće poddomene – *Interakcija* sa slijepim kolegom što predstavlja bihevioralnu dimenziju stava kojom ispituje voljnost za pomaganje i interakcije sa slijepim kolegom, vrednovanje *Integracije* slijepe osobe što predstavlja afektivnu dimenziju stava u kojoj se procijenjuje je li bolje segregirano ili integrirano obrazovanje za slijepe učenike i njihovu okolinu, te poddomenu *Mogućnosti* obrazovanja slijepih osoba u kojoj ispituje stavove o dometu obrazovanja slijepih osoba i kakve ispitne kriterije im treba postavljati. Skala je konstruirana tako da manji rezultat označava bolji stav prema obrazovanju slijepih osoba koji se očituje u percepciji većih obrazovnih mogućnosti slijepih osoba, pozitivnijeg vrednovanja obrazovne integracije za slijepu osobu i njezinu okolinu, te veću sklonost pomaganju i druženju sa slijepom osobom.

3.1.5. Skala stavova o zapošljavanju slijepih osoba

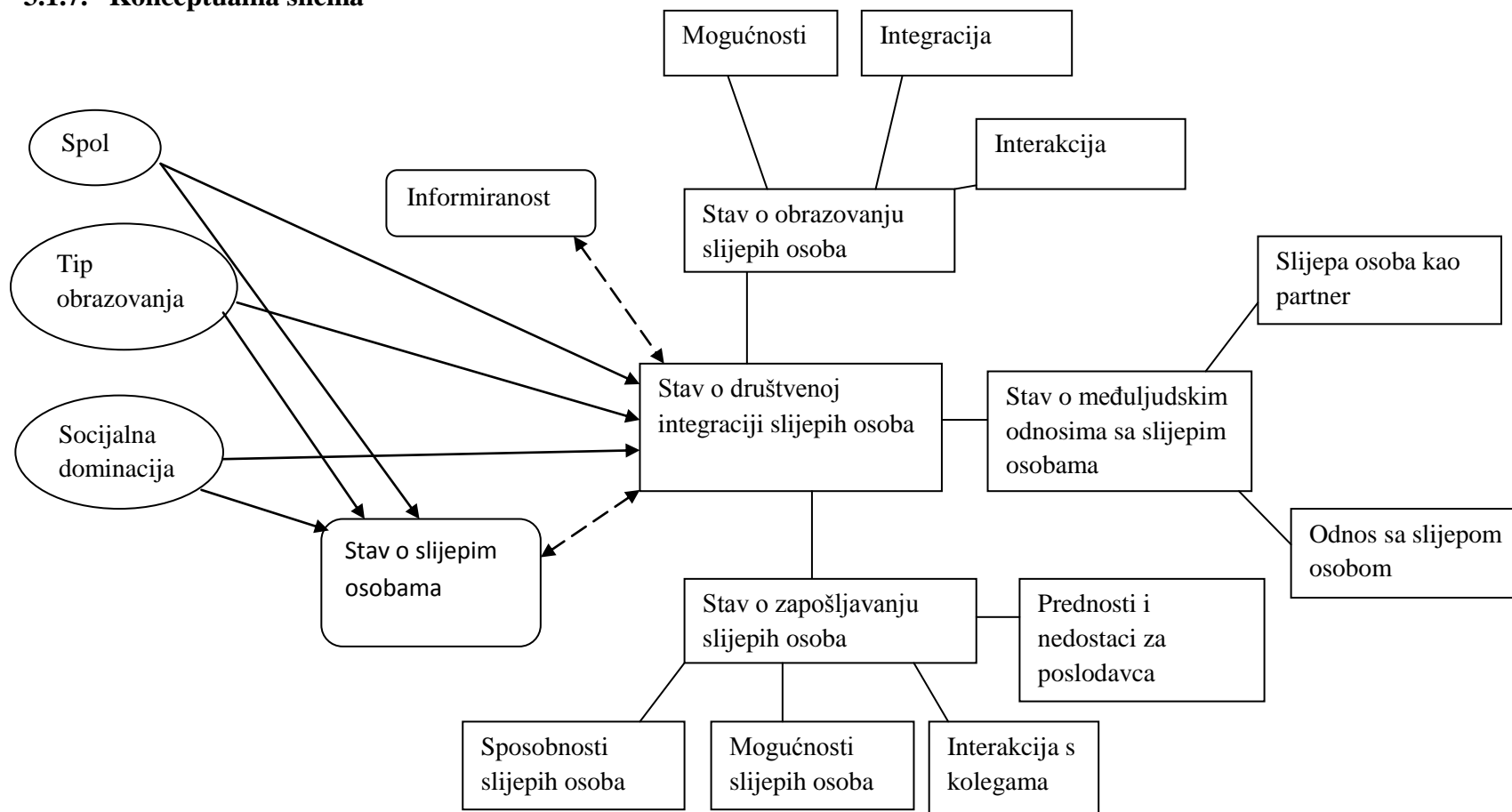
Skala mjeri stavove o zapošljavanju slijepih osoba kroz ispitivanje stavova o njihovim mogućnostima, sposobnostima i njihovom utjecaju na okolinu u tvrtki. Instrument se sastoji od 17 čestica koje smo podijelili na sljedeće poddomene: stav o sposobnostima slijepih osoba čija se kompetentnost uspoređuje sa videćim osobama, stav o mogućnostima slijepih osoba u kojima se procijenjuju mogućnosti napredovanja i zapošljavanja slijepih osoba, interakciju s kolegama u kojima se procijenjuju mogućnosti socijalizacije slijepih osoba s njihovim radnim kolegama i procijenu mogućih prednosti i nedostataka za poslodavca koji bi zaposlio slijepu osobu. Skala je konstruirana tako da manji rezultat označava pozitivniji stav o zapošljavanju slijepih osoba koji se očituje u percepciji da su slijepe osobe sposobne za svoj posao u kojem mogu napredovati, pritom pozitivno doprinoseći radnoj okolini.

3.1.6. Skala stavova o intimnim odnosima sa slijepim osobama

Instrument se sastoji od 13 čestica koje mjere stav o poželjnosti slijepe osobe kao partnera, procijeni mogućih societalnih posljedica za njezinog partnera te spremnost ispitanika na stupanje u intimne odnose sa slijepom osobom. Manji rezultat označava pozitivniji stav o intimnim odnosima sa slijepim osobama, koje se percipiraju kao poželjni partneri za vezu koja neće imati negativne societalne posljedice za njihovog partnera.

3.1.7. Konceptualna shema

3.2. Metodologija

3.2.1. Uzorak:

Za uzorak smo koristili prigodni uzorak studenata Sveučilišta u Zagrebu. Kako smo htjeli ispitati razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, odlučili smo koristiti relativno slične proporcije uzoraka, koji ne predstavljaju reprezentativan omjer u studentskoj populaciji. Naš uzorak sačinjava 78 studenata Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, 62 studenata Filozofskog fakulteta i 60 studenata Fakulteta strojarstva i brodogradnje. Po spolu uzorak sačinjavaju 138 žena i 62 muškaraca. Moramo primijetiti da naš uzorak sačinjava dvostruko veći broj žena od muškaraca, što možemo objasniti činjenicom da uzorak čine studenti dva *ženska* fakulteta i jednog *muškog* fakulteta. Što se tiče kontakta sa slijepom osobom – dvoje ispitanika ima slijepog člana obitelji, jedan ispitanik je bio u vezi sa slijepom osobom, 16 ima slijepog prijatelja, 60 poznaje slijepu osobu, a 117 nije nikad upoznalo slijepu osobu. Moramo primijetiti da naš uzorak čini velik broj ispitanika koji nije upoznao slijepu osobu, što bismo mogli objasniti njihovom malom pojavnosti u općoj populaciji (cca 2%).

3.2.2. Metoda:

U suradnji sa fakultetima i profesorima, proveli smo grupno anketiranje na predavanjima za koja smo prosudili da će nam dati studente različitih studijskih grupa pojedinog fakulteta. Izabrali smo predavanja predviđena za treću, četvrtu i petu godinu studija zbog njihove dostupnosti i predviđene zrelosti u ispunjavanju anketnog upitnika. Ispitanike smo informirali o svrsi i ciljevima istraživanja, dobrovoljnosti i anonimnosti sudjelovanja, te o mogućim štetama i koristima proizašlim iz njihovog sudjelovanja. Ispunjavanje nije bilo vremenski ograničeno, no većina ispitanika je riješila anketu u periodu od 20 minuta. Iz obrade su isključene sve nepotpune ankete (n=60) u kojima ispitanici nisu ispunili više od dva instrumenta zavisnog sklopa. Na preostalim podacima proveli smo statističke procedure u skladu sa ciljevima i hipotezama našeg istraživanja – ispitili smo dimenzionalnost i pouzdanost skala, i testirali povezanosti nezavisnog i zavisnog sklopa. U našem istraživanju koristili smo se statističkim paketom SPSS 20. Pružit ćemo kratki pregled rezultata dobivenih na instrumentima, dok više detalja o instrumentima i njihovim faktorskim analizama možete pronaći u *Prilogu 3*.

3.3.Rezultati

3.3.1. Skala socijalne dominacije

Faktorskom analizom skale dobili smo dva faktora koje smo po uzoru na autore Jost i Thompson (u Xin i Chi, 2010) nazvali *Grupno bazirana dominacija* (orig. *Group Based Dominance* - u daljnjem tekstu GBD, 50.094% varijance) i *Suprotstavljanje jednakosti* (orig. *Opposition to Equality* - u daljnjem tekstu OEQ, 13.586% varijance). Faktor *GBD* ima pouzdanost $\alpha=.829$ (N=5), aritmetičku sredinu 10.2 uz standardnu devijaciju 3.88, i raspon od 5-24. Sačinjavaju ga čestice o dominaciji i hijerarhiji u društvu poput „*Superiorne grupe bi trebale dominirati inferiornim grupama.*“ i „*Određene društvene skupine trebaju biti na vrhu, a druge na dnu.*“ Faktor *OEQ* ima pouzdanost $\alpha=.843$ (N=5), aritmetičku sredinu 8.9 uz standardnu devijaciju 3.40, i raspon od 5-20. Sačinjavaju ga čestice o egalitarizmu društvenih skupina poput „*Sve društvene skupine trebaju imati jednake šanse za uspjeh.*“ i „*Bilo bi manje problema kada bi se različite grupe tretirale jednaki.*“ Čestice koje tvore faktor *OEQ* su kodirane obrnuto, tako da veći rezultat odražava pozitivniji stav o suprotstavljanju jednakosti. Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .879.

3.3.2. Skala stavova o slijepim osobama

Nakon izbacivanja niza čestica u skladu sa statističkim procedurama, proveli smo na preostalih deset čestica faktorsku analizu kojom smo dobili dva faktora koji zajedno tumače 51.471% varijance. Prvi faktor nazvali smo *Nedostatnost slijepih osoba* jer ga sačinjavaju čestice poput „*Slijepi osobe se ne mogu brinuti za sebe.*“ i „*Slijepi osobe zavide videćim osobama.*“ Pouzdanost faktora *Nedostatnost* iznosi $\alpha=.768$ (N=6), aritmetička sredina iznosi 13 uz standardnu devijaciju 3.589, a raspon se kreće od 6-23. Drugi faktor nazvali smo *Neprivlačnost slijepih osoba* jer ga tvore takve čestice poput „*Slijepi osobe ne mare za vlastiti fizički izgled.*“ i „*Slijepi osobe su aseksualne.*“. Faktor ima pouzdanost $\alpha=.717$ (N=4). Aritmetička sredina na *Neprivlačnosti slijepih osoba* iznosi 6.64 uz standardnu devijaciju 1.97, a raspon se kreće od 4-12. Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .827.

3.3.3. Skala stavova o obrazovanju slijepih osoba

Na skali stavova o obrazovanju slijepih osoba dobili smo tri faktora koji zajedno objašnjavaju 53.016% varijance. Faktore smo nazvali obzirom na sadržaj *Obrazovna segregacija* (31.343% varijance, $\alpha = .774$), *Obrazovni kriteriji* (11.279% varijance, $\alpha = .658$) i *Obrazovna interakcija* (10.394% varijance, $\alpha = .746$). Možemo primjetiti iz tablice da faktori imaju umjerenu pouzdanost i da naginju prema pozitivnim vrijednostima. Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .824. Faktor *Obrazovnu segregaciju* čine čestice koje promiču segregirano obrazovanje i stavove o upisivanju visokog obrazovanja slijepih osoba, faktor *Obrazovni kriteriji* čine čestice o postavljanju ispitnih kriterija slijepim osobama, a *Obrazovnu interakciju* čine čestice o druženju i pomaganju slijepim osobama. Veći rezultat na faktorima označava pozitivniji stav o segregaciji slijepih osoba, postavljanju drugačijih kriterija slijepim osobama i negativniji stav o druženju i pomaganju slijepim osobama u obrazovanju.

Tablica 2. Faktori skale stavova o obrazovanju slijepih osoba

Faktor	$\bar{X}$	SD	Raspon	α	n
Obrazovna segregacija	12.6	3.80	6-24	.774	6
Obrazovna interakcija	9.0	2.54	5-15	.746	5
Obrazovni kriteriji	6.8	2.19	3-15	.658	3

3.3.4. Skala stavova o zapošljavanju slijepih osoba

Provedenom faktorskom analizom, dobili smo tri faktora koje smo nazvali obzirom na sadržaj *Troškovi zapošljavanja*, *Pozitivni aspekti zapošljavanja* i *Poslovna socijalizacija* koji objašnjavaju 55.718% varijance. Pouzdanost faktora *Pozitivni aspekti zapošljavanja* ($\alpha=.518$) možemo smatrati niskom, pouzdanost faktora *Poslovna socijalizacija* nižom ($\alpha=.623$), dok pouzdanost faktora *Troškovi zapošljavanja* ($\alpha=.762$) možemo smatrati zadovoljavajućom. Cronbachov α za cijelu skalu iznosi .773. Faktor *Troškovi zapošljavanja* čine čestice o dodatnim troškovima za poslodavce proizašlim iz zapošljavanja slijepih osoba poput troškova prilagođavanja radnog mjesta i plaćanja asistenta slijepoj osobi. Faktor *Pozitivni aspekti zapošljavanja* čine čestice o pozitivnim posljedicima za tvrtku koja zapošljava slijepu osobu, a

faktor *Poslovna socijalizacija* čine čestice o komuniciranju sa poslovnim kolegama. Veći rezultat na faktorima podrazumijeva da ispitanik smatra da je skuplje zaposliti slijepu osobu od videće, da zapošljavanje slijepih osoba neće uzrokovati pozitivne posljedice za tvrtku i da se slijepa osoba neće socijalizirati sa svojim poslovnim kolegama.

Tablica 3. Faktori skale stavova o zapošljavanju slijepih osoba

Faktor	$\bar{X}$	SD	Raspon	α	n
Troškovi zapošljavanja	12.2	3.10	5-22	.762	5
Poslovna socijalizacija	6.3	1.69	3-11	.623	3
Pozitivni aspekti zapošljavanja	6.5	1.72	3-12	.518	3

3.3.5. Skala stavova o intimnim odnosima sa slijepim osobama

Nakon izbacivanja čestice 3 koja je smanjivala pouzdanost skale, proveli smo faktorsku analizu kojom smo dobili jedan faktor koji objašnjava 52.658% varijance, a pouzdanost skale α iznosi = .916. Aritmetička sredina skale iznosi 24.23 uz standardnu devijaciju 7.389, a raspon skale seže od 12-52. Veći rezultat na skali podrazumijeva da se slijepa osoba ne smatra poželjnim romantičnim partnerom s kojim bi ispitanik stupio u intimniji odnos.

3.3.6. Hipoteze

H₁: Žene imaju pozitivniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima od muškaraca.

Tablica 4. „Povezanost spola i stavova o društvenoj integraciji slijepih osoba“

Stav	Spol	N	$\bar{X}$	SD	t	df	p
Nedostatnost slijepih osoba	Muški	62	14.8	3.93	4.68	96.77	p<0.01
	Ženski	138	12.2	3.11			
Neprivlačnost slijepih osoba	Muški	62	7.8	2.12	5.51	96.04	p<0.01
	Ženski	138	6.1	1.66			
Obrazovna segregacija	Muški	62	14.3	3.79	4.40	198	p<0.01
	Ženski	138	11.8	3.57			
Obrazovna interakcija	Muški	62	10.2	2.48	4.62	198	p<0.01
	Ženski	138	8.5	2.39			
Obrazovni kriteriji	Muški	62	6.8	2.09	0.64	198	p>0.05
	Ženski	138	6.7	2.24			
Troškovi zapošljavanja	Muški	61	13.4	2.89	3.73	197	p<0.01
	Ženski	138	11.6	3.05			
Poslovna socijalizacija	Muški	61	6.9	1.62	3.89	197	p<0.01
	Ženski	138	6.0	1.64			
Pozitivni aspekti zapošljavanja	Muški	61	7.0	1.57	2.82	197	p<0.01
	Ženski	138	6.3	1.74			
Intimni odnosi	Muški	59	27.7	7.31	4.48	193	p<0.01
	Ženski	136	22.7	6.94			

Proveli smo t-testove na faktorima našeg instrumenta ovisno o spolu ispitanika. Izuzmemo li rezultate na faktoru *Obrazovni kriteriji*, žene postižu statistički značajno niže rezultate na svim faktorima na razini $p<0.01$, što u našem slučaju znači da imaju pozitivnije stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji. Žene tako imaju bolje stavove o slijepim osobama od muškaraca, što vidimo iz statističke značajnosti t-omjera za *Nedostatnost slijepih osoba* ($t_{(96.77)}=4.68$, $p<.01$) i *Neprivlačnosti slijepih osoba* ($t_{(96.04)}=5.51$, $p<0.01$). Žene imaju bolje stavove o obrazovanju slijepih osoba - o *Obrazovnoj segregaciji* ($t_{(198)}=4.403$, $p<0.01$) i *Obrazovnoj interakciji* ($t_{(198)}=4.618$, $p<0.01$), dok po pitanju *Obrazovnih kriterija* ne postoje statistički značajne razlike u stavovima muškaraca i žena. Mogli bismo to prepisati tome da je studentima i studenticama važno pitanje jednakosti kriterija, jer se i dalje nalaze u obrazovnom sustavu, dok

na nešto osobnijim pitanjima, žene ipak imaju pozitivnije stavove. Žene imaju i pozitivnije stavove o zapošljavanju, što vidimo iz statistički značajnih t-omjera na *Troškovi zapošljavanja* ($t_{(197)}=3.730$, $p<0.01$), *Poslovna socijalizacija* ($t_{(197)}=3.886$, $p<0.01$) i *Pozitivnim aspektima zapošljavanja* ($t_{(197)}= 2.821$, $p<0.01$). Žene također imaju pozitivnije stavove o intimnim odnosima sa slijepim osobama ($t_{(193)}= 4.48$, $p<0.01$).

Naše rezultate da žene imaju pozitivnije stavove o osobama s invaliditetom, možemo prepisati razlikama u socijalizaciji žena kojima se dopušta izražavanje osjećaja, što kao posljedicu ima veću senzibilnost žena za tuđe potrebe i probleme, višu razinu empatije i altruistične motivacije (Block, 1973; Ronen, 1980; Margalit i Miron, 1983; u Romi, 1999). Žene tako imaju bolje i liberalnije stavove o osobama s invaliditetom od muškaraca. Po Hergenrather i Rhodes (2007) žene imaju bolje stavove o vezama, braku i zapošljavanju slijepih osoba od muškaraca.

Kao manjak našeg istraživanja, moramo primijetiti da u našem uzorku imamo dvostruko veći broj žena u odnosu na muškarce, što je moglo doprinijeti statistički značajnim razlikama. S druge strane, kako smo koristili prigodan uzorak čija je ideja bila koristiti uzorke slične veličine sa Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, Filozofskog fakulteta i Fakulteta strojarstva i brodogradnje, moramo napomenuti da postojeća podjela po spolu ovisno o fakultetu odstupa jedino u slučaju Fakulteta strojarstva i brodogradnje⁴ ($\chi^2=4.63$, $df=1$, $p<0.05$), tako da prihvaćamo manjkavosti našeg istraživanja koje bi se u daljnjim istraživanjima mogle ispraviti korištenjem uzorka sa ravnomjernijom podjelom po spolu.

Prihvaćamo hipotezu H_1 : Žene imaju pozitivniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima od muškaraca.

---

⁴ Podaci o studentskoj populaciji dostupni na URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1445.pdf

H₂: Postoje razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti po pitanju stavova o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima.

Tablica 5. – Razlike u stavovima o društvenoj integraciji slijepih osoba ovisno o tipu obrazovanja

Stav	F	Df	Tip obrazovanja	$\bar{X} \pm sd$	Razlike	p
Nedostatnost slijepih osoba	14.53*	197	Rehabilitacijske Znanosti	11.7 ± 3.29	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	12.9 ± 3.26	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	14.8 ± 3.57	TZ/RZ	p<0.01
Neprivlačnost slijepih osoba	20.65*	197	Rehabilitacijske Znanosti	5.9 ± 1.72	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	6.4 ± 1.68	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	7.9 ± 2.02	TZ/RZ	p<0.01
Obrazovna segregacija	17.55*	197	Rehabilitacijske Znanosti	11.1 ± 3.43	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	12.4 ± 3.84	DZ/TZ	p<0.01
			Tehničke Znanosti	14.7 ± 3.28	TZ/RZ	p<0.01
Obrazovna interakcija	25.57*	197	Tehničke Znanosti	7.8 ± 2.33	RZ/DZ	p<0.01
			Društvene Znanosti	9.0 ± 2.33	DZ/TZ	p<0.01
			Tehničke Znanosti	10.6 ± 2.14	TZ/RZ	p<0.01
Obrazovni kriteriji	1.75	197	Rehabilitacijske Znanosti	6.5 ± 2.36	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	6.6 ± 2.32	DZ/TZ	p>0.05
			Tehničke Znanosti	7.2 ± 1.76	TZ/RZ	p>0.05
Troškovi zapošljavanja	10.51*	196	Rehabilitacijske Znanosti	11.2 ± 3.21	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	12.1 ± 3.06	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	13.5 ± 2.47	TZ/RZ	p<0.01
Poslovna socijalizacija	10.06*	196	Rehabilitacijske Znanosti	5.8 ± 1.64	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	6.3 ± 1.61	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	7.0 ± 1.59	TZ/RZ	p<0.01
Pozitivni aspekti zapošljavanja	7.18*	196	Rehabilitacijske Znanosti	5.6 ± 1.94	RZ/DZ	p>0.05
			Društvene Znanosti	6.4 ± 1.42	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	7.3 ± 1.51	TZ/RZ	p<0.01
Intimni odnosi	21.14*	192	Rehabilitacijske Znanosti	20.6 ± 6.21	RZ/DZ	p<0.01
			Društvene Znanosti	25.3 ± 7.52	DZ/TZ	p<0.05
			Tehničke Znanosti	28.1 ± 6.49	TZ/RZ	p<0.01

** legenda: RZ – rehabilitacijske znanosti, DZ – društvene znanosti, TZ – tehničke znanosti // *- p<0.01

Proveli smo analizu varijance sa Scheffeovim testom na našim faktorima vezano uz tip obrazovanja ispitanika. Možemo vidjeti iz tablice 5. da jedino u stavovima o *Obrazovnim kriterijima* nema statistički značajnih razlika između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, jer se dobiveni F-omjer ($F_{(2,197)} = 1.75$) nije pokazao statistički značajnim ni na kojoj razini. S druge strane, studenti društvenih i rehabilitacijskih znanosti statistički značajno se razlikuju jedino u stavovima o *Intimnim odnosima* i *Obrazovnoj interakciji* na razini p<0.01.

Po pitanju stavova o slijepim osobama, možemo vidjeti da postoje statistički značajne razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, jer su dobiveni F-omjeri na faktorima *Nedostatnost slijepih osoba* ($F_{(2,197)}=17.55$) i *Neprivlačnosti slijepih osoba* ($F_{(2,197)}=25.57$) statistički značajni na razini $p<0.01$. Na tim faktorima na razini $p<0.05$ studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove od studenata društvenih znanosti, a na razini $p<0.01$ imaju negativnije stavove od studenata rehabilitacijskih znanosti, dok između studenata društvenih i rehabilitacijskih znanosti ne postoje statistički značajne razlike.

Po pitanju stavova o obrazovanju slijepih osoba, možemo vidjeti da postoje statistički značajne razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, jer su dobiveni F-omjeri na faktorima *Obrazovna segregacija* ($F_{(2,197)}=14.53$) i *Obrazovna interakcija* ($F_{(2,197)}=20.65$) statistički značajni na razini $p<0.01$. Na tim faktorima na razini $p<0.01$ studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove od studenata rehabilitacijskih i društvenih znanosti, dok studenti rehabilitacijskih na razini $p<0.01$ imaju pozitivnije stavove o *Obrazovnoj interakciji* od studenata društvenih znanosti.

Po pitanju stavova o slijepim osobama, možemo vidjeti da postoje statistički značajne razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, jer su dobiveni F-omjeri na faktorima *Troškovi zapošljavanja* ($F_{(2,196)}=10.51$) i *Poslovna socijalizacija* ($F_{(2,196)}=10.06$) i *Pozitivni aspekti zapošljavanja* ($F_{(2,196)}=7.18$) statistički značajni na razini $p<0.01$. Na tim faktorima na razini $p<0.05$ studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove od studenata društvenih znanosti, a na razini $p<0.01$ imaju negativnije stavove od studenata rehabilitacijskih znanosti, dok između studenata društvenih i rehabilitacijskih znanosti ne postoje statistički značajne razlike.

Po pitanju stavova o intimnim odnosima slijepih osoba, možemo vidjeti da postoje statistički značajne razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti, jer je dobiveni F-omjer na skali *Intimnih odnosa* ($F_{(2,192)}=21.14$) statistički značajan na razini $p<0.01$. Na razini $p<0.01$ studenti rehabilitacijskih znanosti imaju pozitivnije stavove od ostalih studenata, a na razini $p<0.05$ studenti društvenih znanosti imaju pozitivnije stavove od studenata tehničkih znanosti.

U našem istraživanju htjeli smo ispitati postoje li razlike između studenata društvenih znanosti koje su direktno usmjerene na grupe s posebnim potrebama (*rehabilitacijske znanosti*), društvenih znanosti koje nisu direktno usmjerene na grupe s posebnim potrebama i tehničkih znanosti. Pretpostavka je bila da će studenti društvenih znanosti imati bolje stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji od studenata tehničkih znanosti, zbog toga što su *društvenjaci* skloniji liberalnijim vrijednostima zbog njihove usmjerenosti na društvo i društvene probleme u odnosu na studente tehničkih znanosti (Pedhazer Schmelkin, 1988; Fichten, 1988). Osim toga očekivali smo da će studenti rehabilitacijskih znanosti imati bolje stavove o slijepim osobama i društvenoj integraciji od studenata društvenih znanosti, jer su direktno usmjereni na grupe s posebnim potrebama, no do razlika između tih grupacija je došlo samo u pitanjima *Obrazovne interakcije* i *Intimnih odnosa*, što možemo pripisati obučavanju *rehabilitatora* za pomaganje slijepim osobama u obrazovanju, koji su kroz bolje poznavanje slijepih osoba formirali pozitivnije stavove o važnom dijelu socijalne interakcije kao što su intimni odnosi.

Činjenicu da se studenti društvenih i rehabilitacijskih znanosti ne razlikuju u ostalim stavovima, dok studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove, možemo prepisati tome da fakultete društvenih znanosti većinski pohađaju žene, dok fakultete tehničkih znanosti većinski pohađaju muškarci, tako da je razlika među spolovima mogla utjecati na rezultate stavova ovisno o fakultetima. Slijepe osobe češće pohađaju društvene fakultete, tako da su *društvenjaci* izloženiji njihovoj pojavi, a *rehabilitatori* kroz svoje obrazovanje su upućeniji o slijepim osobama od studenata tehničkih znanosti. Kao prijedlog za daljnja istraživanja, trebalo bi provesti istraživanje stavova na široj studentskoj populaciji ravnomjernije raspodijeljene po spolu. Moramo zaključiti da iako studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji, oni se većinom nalaze u rasponu ispod teorijskih sredina pojedinog faktora. Možemo to prepisati činjenici da su studenti poprilično liberalni u svojim uvjerenjima u odnosu na ostale dobne skupine, no i mogućoj sklonosti studenata davanju društveno poželjnih odgovora (Pedhazer Schmelkin, 1988; Fichten, 1988).

Prihvaćamo H₂: postoje razlike između studenata rehabilitacijskih, društvenih i tehničkih znanosti po pitanju stavova o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima.

H₃: Osobe koje su imale bliskiji kontakt sa slijepom osobom, imat će pozitivniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima.

Tablica 7. – Razlike u stavovima o društvenoj integraciji slijepih osoba ovisno o prethodnom kontaktu

Stav	F	Df	Kontakt	N	$\bar{X} \pm sd$	Razlike	P
Nedostatnost slijepih osoba	8.16*	197	Bliski	19	10.6 $\pm$ 2.43	B/P	p<0.01
			Poznanik	64	12.4 $\pm$ 3.61	P/N	p<0.05
			Nema	117	13.7 $\pm$ 3.52	N/B	p<0.01
Neprivlačnost slijepih osoba	6.34*	197	Bliski	19	5.3 $\pm$ 1.86	B/P	p>0.05
			Poznanik	64	6.5 $\pm$ 1.92	P/N	p>0.05
			Nema	117	6.9 $\pm$ 1.93	N/B	p<0.01
Obrazovna segregacija	10.34*	197	Bliski	19	9.4 $\pm$ 2.54	B/P	p<0.05
			Poznanik	64	12.2 $\pm$ 3.98	P/N	p>0.05
			Nema	117	13.3 $\pm$ 3.58	N/B	p<0.01
Obrazovna interakcija	11.20*	197	Bliski	19	6.6 $\pm$ 1.86	B/P	p<0.01
			Poznanik	64	8.9 $\pm$ 2.66	P/N	p>0.05
			Nema	117	9.5 $\pm$ 2.35	N/B	p<0.01
Obrazovni kriteriji	6.50 *	197	Bliski	19	5.1 $\pm$ 1.70	B/P	p<0.05
			Poznanik	64	6.8 $\pm$ 2.26	P/N	p>0.05
			Nema	117	7.0 $\pm$ 2.13	N/B	p<0.01
Troškovi zapošljavanja	11.42 *	196	Bliski	19	9.5 $\pm$ 3.38	B/P	p<0.05
			Poznanik	64	11.7 $\pm$ 2.93	P/N	p>0.05
			Nema	117	12.9 $\pm$ 2.89	N/B	p<0.01
Poslovna socijalizacija	17.65 *	196	Bliski	19	4.6 $\pm$ 1.39	B/P	p<0.01
			Poznanik	64	6.0 $\pm$ 1.68	P/N	p<0.01
			Nema	117	6.8 $\pm$ 1.52	N/B	p<0.01
Pozitivni aspekti zapošljavanja	2.36	196	Bliski	19	6.0 $\pm$ 2.31	B/P	p>0.05
			Poznanik	64	6.3 $\pm$ 1.54	P/N	p>0.05
			Nema	117	6.7 $\pm$ 1.68	N/B	p>0.05
Intimni odnosi	12.47*	192	Bliski	19	17.2 $\pm$ 4.15	B/P	p<0.01
			Poznanik	64	23.7 $\pm$ 6.78	P/N	p>0.05
			Nema	117	25.7 $\pm$ 7.45	N/B	p<0.01

**Legenda: Bliski kontakt (B) = član obitelji, partner, prijatelj; Poznanik (P), Nema (N) = nije upoznao slijepu osobu. / * p<0.01

Zbog malog broja ispitanika koji su imali slijepu osobu u obitelji, kao prijatelja ili partnera, odlučili smo grupirati takve ispitanike u jednu grupu koja je imala bliske odnose sa slijepim osobama (n=19), drugu grupu čine osobe koje poznaju slijepu osobu u drugu (n=64), a treću osobe koje nisu upoznale slijepu osobu (n=117).

Analiza varijance sa Scheffeovim testom potvrdila je da postoje statistički značajne razlike u stavovima o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji ovisno o prethodnom kontaktu sa slijepim osobama. Svi F-omjeri pokazali su se statistički značajnima na razini $p < 0.01$, osim u slučaju *Pozitivnih aspekata zapošljavanja*.

U stavovima o *Nedostatnosti slijepih osoba* postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,197)}=8.155$, $p < 0.01$) i to između svih grupa ispitanika – na razini $p < 0.01$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od ostalih ispitanika, a na razini $p < 0.05$ ispitanici koji su upoznali slijepu osobu imaju pozitivnije stavove od ispitanika koji nisu upoznali slijepu osobu.. Statistički značajne razlike postoje i na drugom faktoru stava o slijepim osobama *Neprivlačnosti slijepih osoba* ($F_{(2,197)}=6.339$, $p < 0.01$) - na razini $p < 0.01$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od onih koji nisu upoznali slijepu osobu.

U stavovima o *Obrazovnoj segregaciji* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,197)}=10.337$, $p < 0.01$) - na razini $p < 0.05$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od onih koji su upoznali slijepu osobu, a na razini $p < 0.01$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od onih koji nisu upoznali slijepu osobu. U stavovima o *Obrazovnoj interakciji* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,197)}=11.195$, $p < 0.01$) – na razini $p < 0.01$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od ostalih ispitanika. U stavovima o *Obrazovnim kriterijima* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,197)}=6.504$, $p < 0.01$), i to na razini $p < 0.05$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od osoba koje su upoznale slijepu osobu, a na razini $p < 0.01$ imaju pozitivnije stavove od osoba koje nisu upoznale slijepu osobu.

U stavovima o *Troškovima zapošljavanja* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,196)}=11.419$, $df=196$, $p < 0.01$) - na razini $p < 0.05$ ispitanici s bliskim odnosima imaju pozitivnije stavove od osoba koje su upoznale slijepu osobu, a na razini $p < 0.01$ imaju pozitivnije stavove od osoba koje nisu upoznale slijepu osobu. U stavovima o *Poslovnoj socijalizaciji* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,196)}=17.651$, $p < 0.01$) – na razini $p < 0.01$ najpozitivnije stavove imaju ispitanici s bliskim odnosima, zatim oni koji su upoznali slijepu osobu, a najnegativnije stavove imaju ispitanici koji nisu upoznali slijepu osobu. U stavovima o *Pozitivnim aspektima zapošljavanja* nema statistički značajnih razlika.

U stavovima o *Intimnim odnosima* također postoje statistički značajne razlike ($F_{(2,192)}=12.474$, $p<0.01$) – na razini $p<0.01$ osobe s bliskim odnosom sa slijepim osobama imaju pozitivnije stavove od ostalih ispitanika.

Možemo primjetiti da se razlike nalaze između grupa koje su imale bliske odnose u odnosu na grupe koje su samo upoznale ili nisu upoznale slijepu osobu. Osobe koje su imale bliske odnose sa slijepim osobama se statistički značajno razlikuju od drugih osoba po stavovima o *Intimnim odnosima*, *Poslovnoj socijalizaciji*, *Obrazovnoj interakciji* i *Nedostatnosti slijepih osoba* na razini $p<0.01$. Te razlike možemo objasniti time da su te osobe već komunicirale i družile sa slijepim osobama, čime su razvile empatiju i smanjile anksioznost u interakciji sa slijepim osobama, pa zato imaju pozitivnije stavove o interakciji s njima (Wright, 1988, Vezzali et al. 2010, Livneh, 1988). Po Schneideru (2004) kontakt sa manjinskom grupom nije dovoljan da bi utjecao na smanjivanje predrasude, već je bitna i narav kontakta, gdje će bliski kvalitetni odnos utjecati na smanjivanje predrasude i stvaranje pozitivnijeg stava prema manjinskoj grupi. Time bismo mogli objasniti zašto se osim po *Nedostatnosti slijepih osoba* i *Poslovne socijalizacije* ne razlikuju ispitanici koji nisu upoznali slijepu osobu od ispitanika koji imaju slijepog poznanika.

Kao problem našeg istraživanja moramo navesti malen uzorak ljudi koji su imali bliski kontakt sa slijepim osobama, tako da bi u daljnjim istraživanjima trebalo koristiti prigodne uzorke u kojima bi se uspoređivali ravnomjerniji uzorci ispitanika koji su imali bliske odnose, ispitanika koji poznaju slijepe osobe i ispitanika koji nisu upoznale slijepe osobe. No moramo primjetiti da proporcija slijepih osoba u Hrvatskoj iznosi oko 2‰, tako da dobiveni omjere možemo smatrati potencijalno reprezentativnim, no problematičnim za statističke procedure.

Izuzmemo li taj problem nesrazmjera uzorka, moramo primjetiti da je većina naših F-omjera statistički značajna, da na većini faktora osobe sa bliskim kontaktima imaju statistički značajno pozitivnije stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji od ostalih osoba, dok se osobe sa poznanstvom razlikuju od onih koji nisu upoznali slijepu osobu na dva faktora. Možemo prihvatiti hipotezu da postoje razlike u stavovima o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji, i da će osobe s bliskim kontaktom imati pozitivnije stavove od ostalih ljudi.

Možemo prihvatiti H_3 : Osobe koje su imale bliskiji kontakt sa slijepom osobom, imat će pozitivniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima.

H₄: Osobe sklonije socijalnoj dominaciji imat će negativniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima.

Tablica 9.1 – povezanost socijalne dominacije i stava o društvenoj integraciji slijepih osoba

Faktor	Nedostatnost slijepih osoba	Neprivlačnost slijepih osoba	Obrazovna segregacija	Obrazovna interakcija	Obrazovni kriteriji
Grupno bazirana dominacija	.34*	.35*	.42*	.29*	.12
Suprotstavljanje jednakosti	.24*	.23*	.31*	.35*	.17*

*Pearsonov koeficijent korelacije statistički značajan na razini $p < 0.01$.

Tablica 9.2 – povezanost socijalne dominacije i stava o društvenoj integraciji slijepih osoba

Faktor	Troškovi zapošljavanja	Poslovna socijalizacija	Pozitivni aspekti zapošljavanja	Intimni odnosi
Grupno bazirana dominacija	.46*	.45*	.26*	.50*
Suprotstavljanje jednakosti	.28*	.25*	.38*	.30*

*Pearsonov koeficijent korelacije statistički značajan na razini $p < 0.01$.

Iz tablica 9.1. i 9.2. možemo vidjeti da je *Grupno bazirana dominacija* statistički značajno povezana sa *Nedostatnosti slijepih osoba* ($r=.34$), *Neprivlačnosti slijepih osoba* ($r=.35$), *Obrazovnom segregacijom* ($r=.42$), *Obrazovnom interakcijom* ($r=.29$), *Troškovima zapošljavanjem* ($r=.46$), *Poslovnom socijalizacijom* ($r=.45$), *Pozitivnim aspektima zapošljavanja* ($r=.26$) i *Intimnim odnosima* ($r=.50$) na razini $p < 0.01$. Možemo vidjeti da su korelacije, iako statistički značajne, niske⁵ kao u slučaju *Pozitivnih aspekata zapošljavanja* ($r=.26$), te umjerene kao u slučaju povezanosti sa skalom *Intimnih odnosa* ($r=.50$). Također valja napomenuti da nije bilo statistički značajne povezanosti sa skalom *Obrazovnih kriterija* ($r=.12$).

⁵ Po Guilfordu – r (< 0.20 – slaba, neznatna) / ($0.21-0.40$ – niska) / ($0.40-0.70$ - umjerena)
URL: <http://archive.acf.hhs.gov/programs/cb/pubs/cwo02/appendix/appendixG.htm>

Iz tablica 9.1. i 9.2. možemo vidjeti da je *Suprotstavljanje jednakosti* statistički značajno povezana sa *Nedostatnosti slijepih osoba* ($r=.24$), *Neprivlačnosti slijepih osoba* ($r=.23$), *Obrazovnom segregacijom* ($r=.31$), *Obrazovnom interakcijom* ($r=.35$), *Obrazovnim kriterijima* ($r=.17$), *Troškovima zapošljavanja* ($r=.28$), *Poslovnom socijalizacijom* ($r=.25$), *Pozitivnim aspektima zapošljavanja* ($r=.38$) i *Intimnim odnosima* ($r=.30$) na razini $p<0.01$. Možemo vidjeti da su korelacije niske, a u slučaju *Obrazovnih kriterija* je korelacija neznatna ($r=.17$).

Osobe sklone autoritarizmu sklonije su predrasudama prema manjinskim grupama i ponašat će se autoritarno prema onima nižeg statusa (Pedhazer Schmelkin, 1988), no kako se autoritarizam uglavnom usmjerava protiv nekonvencionalnih i nemoralnih grupa, odlučili smo koristiti srodan koncept – socijalnu dominaciju koji je primjenjiviji u našem istraživanju. Osobe orijentirane prema socijalnoj dominaciji teže hijerarhijskog podjeli društva i društvenoj nejednakosti u kojoj je legitimirana diskriminacija podređenih grupa kojima nedostaju određene sposobnosti cijenjene u društvu (Pratto, Sidanius i Levin(2006) u Sibley i Liu 2010:177, Asbrock et al. 2010, Schneider, 2004). Kako su osobe s invaliditetom podređivane zbog svog hendikepa, smatrali smo opravdanim koristiti skalu orijentacije prema socijalnoj dominaciji (orig. *Social Dominance Orientation*, Pratto, 1994 u Xin i Chi, 2010) kao prediktor stavova o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji.

Izuzmemo li povezanost *Grupno bazirane dominacije* i *Obrazovnih kriterija*, možemo uvidjeti da su sve korelacije statistički značajne na razini $p<0.01$ i pozitivnog predznaka, što podrazumijeva da osobe sklone socijalnoj dominaciji imaju negativnije stavove o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima, no moramo napomenuti da su te korelacije relativno niskog iznosa, što otežava zaključivanje putem njih.

Prihvatit ćemo usmjerenu hipotezu H_4 : Osobe sklone socijalnoj dominaciji imat će negativniji stav o slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnim odnosima.

4. Rasprava

Našim istraživanjem nastojali smo sveobuhvatno opisati društvenu integraciju slijepih osoba, što je razlog zašto određenim temama nismo posvetili dublje istraživanje, jer bismo time probili granice diplomskog rada. Počet ćemo stoga s analizom sadržaja, koja je prethodila našem kvalitativnom i kvantitativnom istraživanju. Po pitanju prisutnosti slijepih osoba u medijima mogli smo koristiti dublje analize njihove prisutnosti u televizijskom i pismenim materijalima, no odlučili smo se na analizu sadržaja sa stranica Hrvatskog saveza slijepih uz pretpostavku da su se urednici njihovog glasila *HSS-info* već posvetili tom pitanju. Što se tiče televizijskog programa, pratili smo nekoliko mjeseci nacionalne i komercijalne televizije, no kako smo slijepe osobe nalazili u nekoliko emisija i epizodijskih uloga u serijama i filmovima, shvatili smo da takva analiza sadržaja nema prevelikog smisla i da možemo s određenim odmakom zaključiti da je prisutnost slijepih osoba u medijima marginalna, što tvrde i slijepe osobe.

Po pitanju pristupačnosti javnih zgrada i sadržaja, mogli smo provesti analizu zgrada grada Zagreba, no takav diplomski rad bi bilo smislenije provoditi u nekim drugim znanstvenim disciplinama. Problem takvog istraživanja bi mogla predstavljati etičnost istraživanja zgrada i institucija, što bi zahtjevalo procedure i resurse izvan okvira našeg diplomskog rada, a i problem bi bio kako odrediti kriterije pristupačnosti, jer ozvučenje liftova, trake vodilje i brajčne oznake nisu svugdje primjenjive, a i slijepim osobama je od pristupačnosti važnije pitanje sigurnosti koja uglavnom ovisi o situacijskim faktorima poput građevinskih zahvata itd. Zato smo se odlučili na analizu publikacije pristupačnosti grada Zagreba, kao i na svjedočanstva naših ispitanika za koje smo vjerovali da će najbolje znati kakvo je realno stanje stvari.

Tu dolazimo do našeg prvog istraživanja koje i samo ima određenih problema. Problem može činiti samoodabir ispitanika tako da su se na naš poziv za sudjelovanje u istraživanju prijavile slijepe osobe koje su asertivnije i otvorenije, a samim time imaju manje problema društvene integracije. Možda bi uzorak koji bi sadržavao pasivnije i povučenije osobe dao dodatan uvid na problem društvene integracije. Osim toga trebalo bi proširiti uzorak na više ispitanika koji su trenutačno u radnom odnosu kako bi se dublje ušlo u tu problematiku. Zbog ograničenosti resursima i specifičnosti populacije, proveli smo naše istraživanje na prigodnom

uzorku, na način koji je odgovarao i ispitanicima i istraživaču. Dodatni problem moglo je predstavljati neiskustvo istraživača u vođenju intervjua, čime je možda izostala dubina u pojedinim pitanjima, no uglavnom smo zadovoljni sa provedenim kvalitativnog istraživanja koji nam je dao viđenje slijepih osoba o problemu našeg istraživanja.

Iz kvalitativnog istraživanja smo tako naučili o važnosti samostalnosti i otvorenosti slijepe osobe, no i da je potrebno senzibilizirati djecu u školama, informirati poslodavce o sposobnostima slijepih osoba, educirati širu javnost da bi se smanjili stereotipi i naučilo kako pristupiti i pomoći slijepim osobama. Naši ispitanici ističu da im je ponekad potrebna pomoć u kretanju ili objašnjavanje npr. u kazalištima i muzejima. Iako podržavamo pomoć od strane prijatelja, naš stav je da bi se trebalo više raditi na prilagođavanju materijala i sadržaja slijepim osobama kako bi što manje ovisile o pomoći drugih osoba. Kao pozitivan primjer prilagođavanja je napredak tehnologije koja omogućava lakšu dostupnost informacija slijepim osobama putem skeniranja crnog tiska, no treba se još raditi po pristupačnosti javnih sadržaja i prijevoza. Određena politička volja postoji, no ipak se nedovoljno radi po pitanju kompenzacijskog doplatka koji bi olakšao život slijepim osobama, a time i njihovu integraciju u društvo.

Kako stavovi videćih osoba mogu predstavljati prepreku društvenoj integraciji slijepih osoba, što smo vidjeli i u našem kvalitativnom istraživanju kroz pojedine stereotipe i prepreke prilikom zapošljavanja, odlučili smo ispitati stavove videćih osoba (studenata) o društvenoj integraciji slijepih osoba. U našoj anketi odlučili smo koristiti tematiku iz literature, kao i teme koje smo spoznali u našem kvalitativnom istraživanju poput spuštanja ispitnih kriterija, troškova zapošljavanja slijepih osoba i nepoželjnosti slijepih osoba kao partnera.

U našem istraživanju koristili smo prigodan uzorak studenata koji je bio u skladu s našim resursima i istraživačkim pitanjima, tako da bi se u narednim istraživanjima trebalo posvetiti ispitivanju stavova opće populacije, čime bi se dobila realnija slika što videće osobe misle o slijepim osobama. Tako istraživanje nismo mogli provesti, pa smo se odlučili ispitati razlike između studenata društvenih znanosti direktno i indirektno vezanih za slijepe osobe i studenata tehničkih znanosti. Naredni problem uzorka je činjenica da ga sačinjava dvostruko više žena od muškaraca što je moglo utjecati na statističku značajnost razlika koje su dovele do prihvatanja

hipoteza, tako da bi se u narednim istraživanjima trebalo koristiti ravnomjerniji omjer. Problem uzorka čini i činjenica da je jako mali broj ispitanika imao bliskiji kontakt sa slijepom osobom, što jest određeni pokazatelj socijalne distance prema slijepim osobama, no u narednim istraživanjima bi se mogao koristiti uzorak sa ravnomjernijom rasporedbom po kontaktu sa slijepim osobama. Možemo biti zadovoljni činjenicom da su naše hipoteze prihvaćene – da spol, tip obrazovanja, kontakt sa slijepom osobom i sklonost socijalnoj dominaciji utječu na stavove o slijepim osobama i društvenoj integraciji slijepih osoba, no moramo uvidjeti da kao što postoje problemi uzorka, tako postoje i problemi naših instrumenata.

Kako provedba pretestiranja nije bila moguća, naše instrumente smo dotjeravali prilikom provedbe analize, kada je iz naših instrumenata isključeno niz čestica koje su kvarile pouzdanost ili dimenzionalnost instrumenata. Instrumenti nakon izbacivanja takvih čestica proizvode faktore koji su sadržajno interpretabilni, no ne odgovaraju u potpunosti prvotno predviđenim poddomenama. Izuzemo li skalu *Intimnih odnosa* koja je jedina unidimenzionalna i ima odličnu pouzdanost od .916, nijedan od drugih faktora nema pouzdanost α veću od zadovoljavajućeg kriterija od .800, no možemo prihvatiti da uglavnom imaju zadovoljavajuće pouzdanosti u rasponu od .600 do .780. Po pitanju povezanosti socijalne dominacije našli smo uglavnom niske korelacije sa stavovima o društvenoj integraciji, tako bi trebalo dodatno razraditi teorijski model i pojedine instrumente. Relativno smo zadovoljni našim modelom, ali svjesni smo da ga treba dodatno doraditi kako bi služio svrsi – istraživanju stavova o društvenoj integraciji slijepih osoba.

Promotrimo li naše rezultate, uvidjet ćemo da naginju pozitivnijim vrijednostima, što možemo objasniti nizom faktora – činjenicom da su studenti, a pogotovo žene, skloniji liberalnijim stavovima o manjinskim grupama. S druge strane činjenica je da se slijepe osobe često bolje ocjenjuju od drugih skupina sa posebnim potrebama (Fichten, 1988), no kao problem možemo istaknuti davanje društveno poželjnih odgovora, jer usporedimo li rezultate sa skale *Intimnih odnosa* s kontaktom sa slijepom osobom, možemo uvidjeti da postoji velika diskrepancija između stavova i ponašanja koje nastojimo predvidjeti. Slijepe osobe tvrde da se ne zamaraju stavovima okoline, no važno je ponašanje okoline prema njima. Stoga je potrebno informirati videće osobe o slijepim osobama, kako bi videće osobe naučile pravilno komunicirati i družiti se sa slijepim osoba, čime bi se smanjila mogućnost diskriminacije.

5. Zaključak

U našem istraživanju nastojali smo sveobuhvatno istražiti društvenu integraciju slijepih osoba, i moguće probleme s kojima se slijepe osobe susreću na putu punopravnog i autonomnog članstva u društvu. Slijepe osobe koje smo intervjuirale su navele niz problema: neinformiranost učitelja i školskih vršnjaka što može dovesti do problema u obrazovanju slijepih osoba, predrasude koji poslodavci mogu imati o zapošljavanju slijepih osoba, te problemi nepristupačnosti javnih sadržaja. Ističe se važnost odlučnosti i otvorenosti slijepe osobe, no u nizu slučajeva ovise o svojim prijateljima ili pratiteljima. Problemom smatramo i slabu prisutnost u medijima, što možemo vidjeti i po rezultatima našeg testa informiranosti, tako da treba dodatno raditi na informiranju šire javnosti o slijepim osobama i njihovim mogućnostima, kako bi se smanjili predrasude, stereotipi i diskriminacija koji mogu biti prepreka njihovoj integraciji u društvo.

Što se tiče stavova videćih osoba ispitivanih u našem istraživanju, možemo primjetiti da naginju prema pozitivnim vrijednostima, no moramo istaknuti da naš uzorak čine studenti koji su liberalniji u stavovima prema manjinskim grupama, tako da je potrebno ispitati stavove opće populacije o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji. Mjerom liberalnih vrijednosti možemo smatrati skalu socijalne dominacije gdje naši ispitanici uglavnom naginju *socijalnom egalitarizmu*. Socijalna dominacija se pokazala solidnim prediktorom stavova o društvenoj integraciji, no moramo napomenuti da su korelacije uglavnom bile niskog iznosa, tako da bi u narednim istraživanjima trebalo koristiti dodatne instrumente. U narednim istraživanjima trebalo koristiti uzorak ravnomjernije raspoređen po spolu i kontaktu sa slijepom osobom, jer je taj nesrazmjer mogao utjecati na prihvaćanje naših hipoteza.

Našim istraživanjem potvrdili smo sljedeće hipoteze - da žene imaju pozitivnije stavove od muškaraca, da postoje razlike u stavovima studenata društvenih i tehničkih znanosti, i da razina kontakta sa slijepim osobama utječe na stavove o društvenoj integraciji slijepih osoba. Mogli bismo zaključiti da bi se upoznavanjem sa slijepim osobama i poticanjem vrijednosti jednakosti društvenih skupina, moglo utjecati na poboljšanje stavova o slijepim osobama. Nadamo se da će i naše istraživanje pridonijeti tom cilju – informiranju videće okoline, a time i boljoj integraciji slijepih osoba u društvo.

6. Literatura

- Antonak, R. F., i H.Livneh (1988). *The measurement of attitudes toward people with disabilities: Methods, psychometrics, and scales*. Springfield: Charles C Thomas.
- Asbrock, F., Sibley, C.G. i J. Duckitt (2010) „Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation and the Dimensions of Generalized Prejudice: A Longitudinal Test“, *European Journal of Personality* 24: 324-340.
- Biondić, I. (1993) *Integrativna pedagogija – Odgoj djece s posebnim potrebama*, Zagreb: Školske Novine.
- Block, J.H. (1973)“Conceptions of sex-role some cross-cultural and longitudinal perspectives“, *American Psychologist* (28): 512-526.
- Bodwin, M.G. i P.C. Frederick (2010) “Sexuality and Societal Beliefs Regarding Persons Living with Disabilities” *Journal of Rehabilitation* 76 (4): 37-41.
- Bougie, T. (2003) *Utjecaj novih tehnologija na kvalitetu života osoba s invaliditetom*, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Bouillet, D. (2010) *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*, Zagreb : Školska knjiga.
- Bosnar Salihagić, Ž. (2007) „Europska slika pristupačnosti muzeja osobama oštećena vida“, *Riječ Slijepih* 34 (35)
- Brdal, Ž. (2010) “Slijepi za šah, šah za slijepe“, *Riječ Slijepih* 37:238.
- Byrd, E.K. i T. R. Elliott (1988) „Media and Disability: A discussion of Research“, U: H. Yuker(UR.) *Attitudes Toward Persons With Disabilities*, New York: Springer Publishing Company.
- Carter, B. B., & Spencer, V. G. (2006). “The fear factor: Bullying and students with disabilities”, *International Journal of Special Education*, 21 (1), 11-23.
- Chazal, P. (ur.) (2007) *Slijepi na poslu*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Chazal, P. (2007a) „Zakonodavne mjere poduzete za podupiranje zapošljavanja slijepih u 27 europskih zemalja: kratka komparativna studija“ u P.C. (ur.): *Slijepi na poslu*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Cosandey, R. „Profesionalno uključivanje slijepih: povijest, perspektive, preporuke“ U: Chazal, P. (ur.) *Slijepi na poslu*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Frajtag, S. (2007) „Službe i usluge Hrvatske knjižnice za slijepe“, *Riječ Slijepih* 34(31).
- Fichten, C.S.; Goodrick, G.; Amsel, R. i S.W. McKenzie (1991) „Reactions toward Dating Peers with Visual Impairment, *Rehabilitation Psychology* 36(3):163-178.
- Fichten, C.S. (1988): Students with Physical Disabilities in Higher Education: Attitudes and Beliefs that Affect Integration. U: „H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*, New York: Springer Publishing Company.
- Fortuna, V. (ur.) (2011) *Grad Zagreb pristupačan osobama s invaliditetom*, Zagreb: Zajednica saveza osoba s invaliditetom – SOIH URIHO.
- Gendron, B. „Osobe oštećenog vida i zapošljavanje“ U: Chazal, P. (ur.) *Slijepi na poslu*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Geskie, M.A. i J.L. Salasek (1988) *Attitudes of Health Care Personnel Toward Persons with Disabilities*. U: Yuker,H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer Publishing Company.

- Goffman, E. (1963) *Stigma – notes on the management of spoiled identity*, New York: Simon & Schuster, Inc.
- Gold, D., Shaw, A., i K. Wolffe (2010) "The Social Lives of Canadian Youths with Visual Impairments", *Journal of Visual Impairment and Blindness* 7 : 431-443.
- Hergenrather, K. i S. Scott Rhodes (2007) "Exploring Undergraduate Student Attitudes Toward Persons With Disabilities: Application of the Disability Social Relationship Scale" *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50 (2):66-75.
- Hurrelmann, K. (1988) *Social Structure and Personality development – The individual as a productive processor of reality*, New York: Cambridge University Press.
- Jessup, G. M., Cornell, E. i A. C. Bundy (2010) "The Treasure in Leisure Activities: Fostering Resilience in Young People Who Are Blind", *Journal of Visual Impairment & Blindness* 104 (7): 419-430 .
- Johnson, W.G. i J. Lambrinos (1985) „Wage Discrimination against Handicapped Men and Women“, *The Journal of Human Resources* 20 (2): 264-277.
- Kastratović, M. (2012) „Prekinimo š(tap)kanje u mraku“, *Vidici* 68 (7-10).
- Kavanagh, R. i Sköld, B.C. (2006) *Knjižnice za slijepe u informacijsko doba – smjernica za razvoj službi i usluga*, Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Katalenić, M. (2011) *Priručnik o mogućnostima uključivanja slijepih osoba na tržište rada*, Zagreb: Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet.
- Katar, M. (1998), *Stavovi prema invalidima I uzročne atribucije*, diplomski rad – filozofski fakulte sveučilišta u Zagrebu – odsjek za psihologiju.
- Katz, I., Hass, R.G. i J. Bailey (1988) „Attitudinal Ambivalence and Behavior toward People with Disabilities“ u: Yuker, H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. Springer Publishing Company, New York. 47-57.
- Kompendij o načelima država članica za stvaranje jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom – zapošljavanje i socijalna pitanja, Socijalna zaštita i društvena integracija, Državni zavod za Zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 2001.
- Livneh, H. (1988), „A dimensional perspective on the origin of Negative Attitude Toward Persons with Disabilities“ u: Yuker, H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer Publishing Company.
- Lundell Majeska, M. (1988) *Talking Books: Pioneering and Beyond*, Washington: National Library Service for the Blind and Physically Handicapped.
- Knežević, V. „Film Pjevajte nešto ljubavno za slijepe“, *Večernji list – rubrika Zagreb*, 11.12.2007.
- Jost, J.T. & Thompson, E.P. (2000) „Group-based Dominance and Opposition to Equality as Independent Predictors of Self-esteem, Ethnocentrism, and Social Policy Attitudes Among African Americans and European Americans“ *Journal of Experimental Social Psychology* 36:209-232.
- Margalit, M., i M. Miron (1983). „The attitude of youth adolescents toward handicapped people“ *The Exceptional Child* 30.
- Markešić, R. (2012) „Zagreпчаani blistali na 13. IBSA-inu EP-u u kuglanju za slijepe 2012.“, *Vidici* 67(3-6).
- Matić, D. (2012) „Želja svih za europske standarde mobilnosti!“, *Vidici* 68 (7-10)

- Matić, D. (2011) „U SKS-u „Zagreb“ završila dva ekipna i jedno pojedinačno zlato te dva pojedinačna srebra!“, *Vidici* 63 (3-6)
- Matić, D. (2009), „Djela govore više od riječi“, *Vidici* 50 (1-2).
- Matić, D. (2007) „Promoviran Vodič kroz grad Zagreb za osobe s invaliditetom“, *Vidici* 40 (5-6).
- McCarthy, H. (1988): Attitudes that affect Employment Opportunity for persons with disabilities U: H. Yuker(UR.) *Attitudes Toward Persons With Disabilities*, New York: Springer Publishing Company.
- Mishna, F. (2003) “Learning disabilities and bullying: Double jeopardy” *Journal of Learning Disabilities*, 36 (4), 336-347.
- Nenadić, K. (2007) (ur.) *Učenik s oštećenjem vida u osnovnoj školi : upute za odgojitelje, učitelje, nastavnike i roditelje djece s oštećenjima vida koja su integrirana u redovite škole*, Zagreb : Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti : Hrvatski savez slijepih.
- Olkin, R. (1999). *What psychotherapists should know about disability*. New York: Guilford.
- Paković, B. (2007), „Socijalizacija i socijalni razvoj“ U: Nenadić, K. (ur.) *Učenik s oštećenjem vida u osnovnoj školi : upute za odgojitelje, učitelje, nastavnike i roditelje djece s oštećenjima vida koja su integrirana u redovite škole*, Zagreb : Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti : Hrvatski savez slijepih.
- Pedhazer Schmelkin, L. (1988) „Multidimensional Perspectives in the Perception of Disabilities“ U: Yuker, H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer Publishing Company.
- Pinquart, M. i J.P. Pfeiffer (2011) „Forming Relationships with Peers Among Adolescents with and without Visual Impairments“, *Journal of Visual Impairment & Blindness* February: 96-107.
- Pratto, F., Sidanius, J., i Levin, S. (2006). „Social Dominance Theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward“, *European Review of Social Psychology*, 17, 271–320.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994) „Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes“, *Journal of Personality and Social Psychology* 67: 741–763.
- Romi, S. (1999) „Normative Youth's Attitudes Toward Integrating Detached Youth Within Normative Youth settings: Gender and Field of Studies Differences“, *Child & Youth Care Forum* 28(4): 261-273.
- Ronen, R. (1980). *The effect of a youth education program on empathy, altruistic motivation and self-image among participants*. MA Thesis, Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Scott, J. i G. Marshall (2009) *A Dictionary of Sociology*, New York: Oxford University Press.
- Schneider, D.J. (2004) *The Psychology of Stereotyping*, New York: Guilford Press.
- Sibley, C.G. i J.H. Liu (2010) „Social Dominance Orientation: Testing a Global Individual Difference Perspective“, *Political Psychology* 31(2):175 – 207.
- Siperstein, G.N., Romano, N., Mohler, A. i R. Parker (2006), “A national survey of consumer attitudes towards companies that hire people with disabilities”, *Journal of Vocational Rehabilitation* 24 :3–9.
- Stubbins, J. (1988) „The Politics of Disability“ U: Yuker, H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer Publishing Company.

- Tonković, F. (2003) *I sami slijepi za slijepu*, Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
- Vash, C.L. i N. M. Crewe (2010) *Psihologija invaliditeta*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vezzali, L., Giovannini, D. i D. Capozza (2010) „Longitudinal Effects of Contact on Intergroup Relations: The Role of Majority and Minority Group Membership and Intergroup Emotions“, *Journal of Community & Applied Social Psychology* 20: 462–479
- Vijeće Europe, Odbor Ministra (2006): *Akcijski plan Vijeća Europe za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006-2015*, Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za osobe s invaliditetom Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Vijeće Europe(2003) *Zakonodavstvo usmjereno protiv diskriminacije osoba s invaliditetom*, Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Vijeće Europe (2002) *Integracija osoba s invaliditetom*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Vijeće Europe (2001) *Jedinstvena politika rehabilitacije osoba s invaliditetom*, Zagreb, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Wendell, S. (1989) „Toward a Feminist Theory of Disability“, *Feminist Ethics & Medicine* 4(2): 104-124.
- Wright, B.A. (1988) „Attitudes And the Fundamental negative Bias: Conditions and Corrections“ U: Yuker, H.E. (ur) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York: Springer Publishing Company.
- Xin, Z. i Chi, L. (2010) „Wording Effect Leads to a Controversy over the Construct of the Social Dominance Orientation Scale“, *The Journal of Psychology* 144(5), 473–488.
- Yuker, H.E. (ur.) (1988) *Attitudes toward Persons with Disabilities*, New York: Springer Publishing Company.
- Zrilić, S. i Košta, T. (2008)“Specifičnosti rada sa slijepim djetetom u vrtiću i školi s posebnim naglaskom na slušnu percepciju“, *Magistra Iadertina* 3(3): 171-186.
- Ani Županović, A. (2004),„Brže, više, jače“ : *Vidici* 23 (7-8).

7. Prilog 1

Intervju – primjer pitanja:

Kakvo je vaše mišljenje o obrazovanju slijepih osoba?

Koji su problemi s kojima se slijepe osobe suočavaju prilikom zapošljavanja? Kakvo je iskustvo rada?

Kakva je zaštićenost slijepih osoba putem zakonskih okvira i sustava socijalne skrbi?

Što mislite o prisutnosti slijepih osoba u medijima? Kakva je informiranost javnosti o potrebama i problemima slijepih osoba?

Kakve predrasude i stereotipi se vežu uz slijepe osobe?

Kako ste ostvarivali prijateljstva i ljubavne veze? Smatrate li da se videće osobe distanciraju od slijepih osoba prilikom formiranja prijateljstava i/ili intimnih veza?

Jesu li kulturni sadržaji, institucije i događanja prilagođeni potrebama slijepih osoba?

Koliko je važan sport za slijepe osobe? Jesu li njegovi sadržaji prilagođeni potrebama slijepih osoba?

Smatrate li da su javne zgrade i površine prilagođene potrebama slijepih osoba?

Kakvo je iskustvo slijepih osoba u prometu? Je li javni prijevoz prilagođen potrebama slijepih osoba?

8. Prilog 2 – primjer Anketnog upitnika

Poštovani/a,

Pred vama se nalazi anketni upitnik koji ispituje stavove studenata o slijepim osobama i njihovoj integraciji u društvu, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i intimnijim vezama. Vaše je sudjelovanje anonimno, stoga molimo Vaše iskrene odgovore. Također Vaše je sudjelovanje dobrovoljno i možete ga prekinuti u svakom trenutku, ali Vas molimo za Vašu suradnju i razumijevanje, kako biste pomogli u istraživanju ovog problema i pisanju diplomskog rada.

Zahvaljujemo na Vašem vremenu, razumijevanju i suradnji!

1. Spol   1. Muški   2. Ženski
2. Na kojem fakultetu studirate?

3. Koji od odnosa imate ili ste imali sa slijepom osobom?
1. Član obitelji
  2. Partner
  3. Prijatelj
  4. Poznanik
  5. Nisam upoznao slijepu osobu.

Pred Vama se nalaze tvrdnje o odnosima među društvenim grupama. Zaokružite odgovor u mjeri u kojoj se slažete sa svakom od tvrdnja .	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM	SLAŽEM SE	POTPUNO SE SLAŽEM
1. Neke grupe ljudi jednostavno vrijede više od drugih.	1	2	3	4	5
2. Superiorne grupe bi trebale dominirati inferiornim grupama.	1	2	3	4	5
3. Kako bi uspjeli u životu, ponekad moramo iskoristiti druge grupe.	1	2	3	4	5
4. Određene društvene skupine trebaju biti na vrhu, a druge na dnu.	1	2	3	4	5
5. Inferiorne grupe treba držati na njihovom mjestu.	1	2	3	4	5
6. Jednakost društvenih skupina treba biti naš ideal.	1	2	3	4	5
7. Sve društvene skupine trebaju imati jednake šanse za uspjeh.	1	2	3	4	5
8. Trebaju se izjednačiti mogućnosti za različite društvene skupine.	1	2	3	4	5
9. Bilo bi manje problema kada bi različite grupe se tretirale jednaki.	1	2	3	4	5
10. Nijedna grupa ne bi smjela dominirati u društvu.	1	2	3	4	5

Pred Vama se nalaze tvrdnje koje izražavaju neke od stavova o slijepim osobama. Zaokružite odgovor u mjeri u kojoj se Vi osobno slažete sa svakom od tvrdnja.	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM	SLAŽEM SE	POTPUNO SE SLAŽEM
1. Slijepe osobe su talentiranije za glazbu od videćih ljudi.	1	2	3	4	5
2. Slijepe osobe su odlučnije od videćih osoba.	1	2	3	4	5
3. Slijepe osobe se ne mogu brinuti same za sebe.	1	2	3	4	5
4. Slijepe osobe žele više pažnje nego drugi ljudi.	1	2	3	4	5
5. Slijepe osobe ne odlaze u kino gledati filmove.	1	2	3	4	5
6. Slijepe osobe su nezadovoljne sobom.	1	2	3	4	5
7. Slijepe osobe ne mare za vlastiti fizički izgled.	1	2	3	4	5
8. Slijepe osobe su razdražljivije od videćih osoba.	1	2	3	4	5
9. Slijepe osobe su aseksualne.	1	2	3	4	5
10. Slijepe osobe se samosažalijevaju.	1	2	3	4	5
11. Slijepe osobe ne mogu kuhati jednako dobro kao videće osobe.	1	2	3	4	5
12. Slijepe osobe imaju manje samopoštovanja od drugih ljudi.	1	2	3	4	5
13. Slijepe osobe su pasivnije od fizički normalnih ljudi.	1	2	3	4	5
14. Slijepe osobe zavide videćim osobama.	1	2	3	4	5
15. Slijepe osobe su manje inteligentne od tjelesno normalnih ljudi.	1	2	3	4	5

Test informiranosti

1. Kojeg dana se održava Međunarodni dan bijelog štapa?
a. 15.09.   b. 15.10.   c. 15.11   d. 15.12
2. Tko je jedna od ključnih osoba zaslužnih za razvoj obrazovanja slijepih osoba u Hrvatskoj?
a. Vinko Horvat.   B. Vinko Bek.   C. Dinko Horvat.   D. Dinko Bek.
3. Kako se zove pismo koje danas predstavlja standardno pismo slijepih osoba?
a. Moonovo pismo   b. Brailleovo pismo
c. Gallovo pismo   d. Howeovo pismo
4. U kojoj ulici u Zagrebu se nalaze Tiflološki muzej, Hrvatski savez slijepih i Udruga slijepih grada Zagreba?
a. Draškovićevoj   b. Branimirovoj   c. Palmotićevoj   d. Jurišićevoj
5. Koliko iznosi doplatka na sljepoću u Republici Hrvatskoj?
a. 500 kn.   B. 1000 kn.   C. 1500 kn.   D. 2000 kn
6. Kako se zove najstarije kazalište slijepih u svijetu? poznato zagrebačko kazalište slijepih?
a. Dodir.   B. Svjetlo.   C. Novi život.   D. Šišmiš
7. U kojoj od navedenih država je dodatak na sljepoću veći od onog u Hrvatskoj? (jedan ili više točnih odgovora)
a. U Albaniji.   B. U Srbiji.   C. U Sloveniji.   D. U Francuskoj
8. Kojim sportom se mogu baviti slijepe osobe? (jedan ili više točnih odgovora)
a. Kuglanjem   b. Pikadom   c. Šahom   d. Trčanjem
9. U koje institucije je dozvoljen slijepim osobama ulazak u pratnji psa vodiča? (jedan ili više točnih odgovora)
a. Bolnice
b. Dućane sa prehrambenim namirnicama
c. Restorani
d. Obrazovne institucije
10. Što od ovog ne smijete u društvu slijepe osobe? (Jedan ili više točnih odgovora)
a. Pozdraviti „Doviđenja“ ili „Vidimo se!“
b. Ponuditi pomoć na ulici.
c. Uхватiti za ruku i voditi je preko ceste.
d. Dragati psa vodiča koji vodi slijepu osobu.

<p>Pred Vama se nalaze tvrdnje o obrazovanju slijepih osoba. Zaokružite odgovor u mjeri s kojom se slažete sa svakom od tvrdnja, ili kako biste se Vi osobno ponašali u navedenim situacijama.</p>	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM	SLAŽEM SE	POTPUNO SE SLAŽEM
1. Za slijepu djecu je bolje da se obrazuju u specijalnim ustanovama, jer će tamo biti među sebi jednakima.	1	2	3	4	5
2. Pomagao/la bih slijepoj osobi kojoj bi trebalo pripremiti obrazovne materijale.	1	2	3	4	5
3. Zbog nedostupnosti materijala, bolje je za slijepe osobe da se ne upisuju u visoko obrazovanje.	1	2	3	4	5
4. Slijepim osobama treba postavljati iste ispitne kriterije kao i videćim osobama.	1	2	3	4	5
5. Kolege na fakultetu bi rado pomagali slijepoj osobi u njezinom obrazovanju.	1	2	3	4	5
6. Uključivanjem slijepe djece u redovne škole, usporavala bi se nastava za ostale učenike.	1	2	3	4	5
7. Samo se slijepe osobe sa dodatnim oštećenjima trebaju obrazovati u specijalnim ustanovama.	1	2	3	4	5
8. U redovnim školama djeca bi se rugala slijepoj djeci.	1	2	3	4	5
9. Smanjivanjem kriterija za slijepe učenike, koči se njihov intelektualni razvoj.	1	2	3	4	5
10. Za slijepe osobe je bolje da se obrazuju za zanimanja predviđena za njih, poput telefonista ili masera.	1	2	3	4	5
11. Učenici bez oštećenja se ne bi družili sa slijepim učenicima.	1	2	3	4	5
12. Pomogla/o bih slijepoj osobi koju bi trebalo odvesti do učionice.	1	2	3	4	5
13. Uključivanje slijepe djece u redovne škole, dovodi do jačanja tolerancije među učenicima.	1	2	3	4	5
14. Slijepe osobe se mogu obrazovati na većini fakulteta.	1	2	3	4	5
15. Nema razlike u obrazovnim mogućnostima između slijepih i videćih učenika.	1	2	3	4	5
16. Za slijepe osobe je potrebno smanjiti ispitne kriterije.	1	2	3	4	5
17. Družio bih se sa slijepim kolegom izvan obrazovnih aktivnosti.	1	2	3	4	5
18. Za slijepu djecu je bolje da se obrazuju u redovnim institucijama jer će ih to pripremiti za život u normalnom okruženju.	1	2	3	4	5

Pred Vama se nalaze tvrdnje o zapošljavanju slijepih osoba. Zaokružite odgovor u mjeri u kojoj se slažete sa svakom od tvrdnja .	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM	SLAŽEM SE	POTPUNO SE SLAŽEM
1. Kolegama bi bilo neugodno raditi sa slijepom osobom u istoj prostoriji.	1	2	3	4	5
2. Kvalificirana slijepa osoba bi trebala imati prednost prilikom zapošljavanja pred osobama bez invaliditeta.	1	2	3	4	5
3. Slijepoj osobi je potrebna dodatna pomoć i pažnja koja remeti normalne radne aktivnosti.	1	2	3	4	5
4. Troškovi prilagodbe radnog mjesta za potrebe slijepih osoba su preveliki za poslodavce.	1	2	3	4	5
5. Slijepe osobe ne bi smjele odbijati posao, makar ga ne voljele.	1	2	3	4	5
6. Slijepoj osobi bi trebalo više usavršavanja kako bi obavila neki posao u odnosu na videću osobu.	1	2	3	4	5
7. Slijepe osobe su marljivije u svom poslu, jer se moraju više dokazivati.	1	2	3	4	5
8. Poslodavci bi teže otpustili slijepu osobu, ako bi loše obavljala svoj posao.	1	2	3	4	5
9. Slijepa osoba se ne bi socijalizirala sa svojim poslovnim kolegama.	1	2	3	4	5
10. Zapošljavanjem slijepih osoba, tvrtke bi stvorile pozitivnu sliku o sebi.	1	2	3	4	5
11. Slijepa osoba može raditi većinu poslova, ako joj se prilagodi radno mjesto.	1	2	3	4	5
12. Za slijepu osobu je bolje da prikrije svoju sljepoću prilikom prijave na natječaj za radno mjesto.	1	2	3	4	5
13. Zapošljavanjem slijepih osoba, povećao bi se timski rad na radnom mjestu.	1	2	3	4	5
14. Uz slijepu osobu bi trebalo zaposliti njezinog asistenta, tako da je bolje uzeti radnika bez oštećenja.	1	2	3	4	5
15. Radne kolege ne bi znale kako pravilno komunicirati sa slijepom osobom.	1	2	3	4	5
16. Slijepe osobe se ne bi trebale nadati bolje plaćenim radnim mjestima.	1	2	3	4	5
17. Za slijepe je najbolje da se zaposle u zaštićenim radionicama predviđenim za osobe s invaliditetom.	1	2	3	4	5

Pred Vama se nalaze tvrdnje o intimnijim odnosima sa slijepom osobom. Zaokružite odgovor u mjeri u kojoj se slažete sa svakom od tvrdnja , odnosno kako biste se Vi osobno ponašali u navedenim situacijama.	UOPĆE SE NE SLAŽEM	NE SLAŽEM SE	NE ZNAM	SLAŽEM SE	POTPUNO SE SLAŽEM
1. Slijepa osoba bi bila preovisna o meni u vezi.	1	2	3	4	5
2. Slijepe osobe su manje muževni/ženstvene od videćih osoba.	1	2	3	4	5
3. Ne bih se brinula/o što drugi misle o mojoj vezi sa slijepom osobom.	1	2	3	4	5
4. Osobi, koja je u vezi sa slijepom osobom, nešto nedostaje.	1	2	3	4	5
5. Slijepa osoba nije poželjan romantični ili seksualni partner.	1	2	3	4	5
6. U braku sa slijepom osobom, drugi partner mora preuzeti potpunu odgovornost kao roditelj.	1	2	3	4	5
7. Osoba, koja je u vezi sa slijepom osobom, prihvaća manje od onoga što može imati.	1	2	3	4	5
8. Bilo bi mi neugodno pomagati mom slijepom/j partneru/ici u javnosti.	1	2	3	4	5
9. Imala/o bih spolne odnose sa slijepom osobom.	1	2	3	4	5
10. Osoba, koja je u vezi sa slijepom osobom, dominira nad njome.	1	2	3	4	5
11. U braku sa slijepom osobom, moralo bi ju se financijski uzdržavati.	1	2	3	4	5
12. Slijepe osobe bi se trebale vjenčati jedino s drugim osobama s invaliditetom.	1	2	3	4	5
13. Ne bih ulazio u intimniju vezu sa slijepom osobom.	1	2	3	4	5

Zahvaljujemo na Vašem sudjelovanju, razumijevanju i vremenu!

Vaše komentare, primjedbe i/ili savjete napišite na dolje predviđenom mjestu:

---

9. Prilog 3 – Skale i faktori

Skala stavova o slijepim osobama

Čestica 3: Slijepe osobe se ne mogu brinuti same za sebe (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 4: Slijepe osobe žele više pažnje nego drugi ljudi (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 6: Slijepe osobe su nezadovoljne sobom (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 8: Slijepe osobe su razdražljivije od videćih osoba (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 9: Slijepe osobe su aseksualne (Bodwin i Frederick, 2010)

Čestica 10: Slijepe osobe se samožalijevaju. (Katz et al., 1988)

Čestica 12: Slijepe osobe imaju manje samopoštovanja od drugih ljudi (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 14: Slijepe osobe zavide videćim osobama. (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Čestica 15: Slijepe osobe su manje inteligentne od tjelesno normalnih ljudi. (Antonak i Livneh, 1988, u Katar, 1998)

Faktorska struktura:

Faktor Nedostatnost slijepih osoba: *Slijepe osobe imaju manje samopoštovanja od drugih ljudi (.787), Slijepe osobe zavide videćim osobama (.731), Slijepe osobe su pasivnije od fizički normalnih ljudi (.694), Slijepe osobe su nezadovoljne sobom (.654), Slijepe osobe ne mogu kuhati jednako dobro kao videće osobe (.609), Slijepe osobe se ne mogu brinuti same za sebe (.605)*

Faktor Neprivlačnost slijepih osoba: *Slijepe osobe su aseksualne (.804), Slijepe osobe ne mare za vlastiti fizički izgled (.732), Slijepe osobe su manje inteligentne od tjelesno normalnih ljudi (.701), Slijepe osobe su razdražljivije od videćih osoba (.691).*

Skala socijalne dominacije

Faktorska struktura:

Faktor Grupno bazirane dominacije: *Određene društvene skupine trebaju biti na vrhu, a druge na dnu (.860), Superiorne grupe bi trebale dominirati inferiornim grupama (.812), Inferiorne grupe treba držati na njihovom mjestu (.785), Neke grupe jednostavno vrijede više od drugih (.781), Kako bi uspjeli u životu, ponekad moramo iskoristiti druge grupe (.647)*

Faktor Suprotstavljanje jednakosti : *Trebaju se izjednačiti mogućnosti za različite društvene skupine (.856), Sve društvene skupine trebaju imati jednake šanse za uspjeh (.823), Jednakost društvenih skupina treba biti naš ideal (.785), Bilo bi manje problema kada bi se različite grupe tretirale jednakije (.780), Nijedna grupa ne bi smjela dominirati u društvu (.618)*

* oblimin rotacija

Skala stavova o obrazovanju

Poddomene:

Integracija naspram segregacije (afektivno): 1,6,8,13,18

Druženje / pomoć (bihevioralno): 2*,5*,11,12*,17*

Mogućnosti / kriteriji (kognitivno): 3,4*,7*,9*,14*,15*,16

Faktorska struktura:

Faktor Obrazovna segregacija: *Slijepi osobe se mogu obrazovati na većini fakulteta (.754), Za slijepi osobe je bolje da se obrazuju za zanimanja predviđena za njih, poput telefoniste ili masera (.740), Uključivanjem slijepi djece u redovne škole, uspoređivala bi se nastava za ostale učenike (.713), Zbog nedostupnosti materijala, bolje je za slijepi da se ne upisuju u visoko obrazovanje (.673), Nema razlike u obrazovnim mogućnostima između slijepih učenika i videćih učenika (.632), Za slijepu djecu je bolje da se obrazuju u specijalnim ustanovama, jer će tamo biti među sebi jednakima (.577)*

Faktor Obrazovni kriteriji – *Slijepim osobama treba postavljati iste ispitne kriterije kao i videćim osobama (.787), Za slijepi osobe je potrebno smanjiti ispitne kriterije (.759), Smanjivanjem kriterija za slijepi učenike, koči se njihov intelektualni razvoj (.723)*

Faktor Obrazovna interakcija – *Družio bih se sa slijepim kolegom izvan obrazovnih aktivnosti (-.789), Kolege na fakultetu bi rado pomagali slijepoj osobi u njezinom obrazovanju (-.722), Pomagao/la bih slijepoj osobi kojoj bi trebalo pripremiti obrazovne materijale (-.721), Pomogla/o bih slijepoj osobi koju bi trebalo odvesti do učionice (-.647), Učenici bez oštećenja se ne bi družili sa slijepim učenicima (-.608)*

- Oblimin rotacija

Skala stavova o zapošljavanju

Poddomene:

Interakcija s kolegama: 1, 9, 15

Mogućnosti slijepih osoba: 2*, 5, 12, 16, 17

Sposobnosti slijepih osoba: 3, 6, 7*, 11*

Prednosti/nedostaci za poslodavca : 4, 8, 10*, 13*, 14

*- čestice su kodirane obrnuto

Čestica 3: Slijepoj osobi je potrebna dodatna pomoć i pažnja koja remeti normalne radne aktivnosti.

(Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 7: Slijepe osobe su marljivije u svom poslu, jer se moraju više dokazivati. (Siperstein et al., 2006)

Čestica 8: Poslodavci bi teže otpustili slijepu osobu, ako bi loše obavljala svoj posao. (Siperstein et al., 2006)

Čestica 9: Slijepa osoba se ne bi socijalizirala sa svojim poslovnim kolegama. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 10: Zapošljavanjem slijepih osoba, tvrtke bi stvorile pozitivnu sliku o sebi. (Siperstein et al., 2006)

Čestica 15: Radne kolege ne bi znale kako pravilno komunicirati sa slijepom osobom. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Faktorska struktura:

Faktor Troškovi zapošljavanja: *Slijepoj osobi je potrebna dodatna pomoć koja remeti normalne aktivnosti (.757), Za slijepe je najbolje da se zaposle u zaštićenim radionicama predviđenim za osobe s invaliditetom (.728), Slijepoj osobi bi trebalo više usavršavanja kako bi obavila neki posao u odnosu na videću osobu (.713), Troškovi prilagodbe radnog mjesta za potrebe slijepih osoba su preveliki za poslodavce (.695), Uz slijepu osobu bi trebalo zaposliti njezinog asistenta, tako da je bolje uzeti radnika bez oštećenja (.675)*

Faktor Pozitivni aspekti zapošljavanja: *Zapošljavanjem slijepih osoba, tvrtke bi stvorile pozitivnu sliku o sebi (.758), Zapošljavanjem slijepih osoba, povećao bi se timski rad na radnom mjestu (.741), Slijepa osoba može raditi većinu poslova, ako joj se prilagodi radno mjesto (.678)*

Faktor Poslovna socijalizacija: *Slijepa osoba se ne bi socijalizirala sa svojim poslovnim kolegama (.727), Radne kolege ne bi znale kako pravilno komunicirati sa slijepom osobom (.723), Kolegama bi bilo neugodno raditi sa slijepom osobom u istoj prostoriji (.672)*

- Oblimin rotacija

Skala stavova o intimnim odnosima

Poddomene:

Vrijednost slijepe osobe kao partnera: 1,2, 4,5, 6, 8,12

Vlastiti odnos sa slijepom osobom: 3*,8,9*,13

*- čestice su kodirane obrnuto

Čestica 1: Slijepa osoba bi bila preovisna o meni u vezi. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 2: Slijepe osobe su manje muževni/ženstvene od videćih osoba. (Geskie i Salasek, 1988)

Čestica 3: Ne bih se brinula/o što drugi misle o mojoj vezi sa slijepom osobom. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 4: Osobi, koja je u vezi sa slijepom osobom, nešto nedostaje. (Olkin, 1999)

Čestica 5: Slijepa osoba nije poželjan romantični ili seksualni partner. (Olkin, 1999)

Čestica 6: U braku sa slijepom osobom, drugi partner mora preuzeti potpunu odgovornost kao roditelj. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 7: Osoba, koja je u vezi sa slijepom osobom, prihvaća manje od onoga što može imati. (Olkin, 1999)

Čestica 8: Bilo bi mi neugodno pomagati mom slijepom/j partneru/ici u javnosti. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 9: Imala/o bih spolne odnose sa slijepom osobom. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 10: Osoba, koja je u vezi sa slijepom osobom, dominira nad njome. (Geskie i Salasek, 1988)

Čestica 11: U braku sa slijepom osobom, moralo bi ju se financijski uzdržavati. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

Čestica 12: Slijepe osobe bi se trebale vjenčati jedino s drugim osobama s invaliditetom. (Bodwin i Frederick, 2010)

Čestica 13: Ne bih ulazio u intimniju vezu sa slijepom osobom. (Hergenrather i Rhodes, 2007)

10. Sažetak

Naše istraživanje društvene integracije slijepih osoba podijelili smo na dva dijela: kvalitativni i kvantitativni. U kvalitativnom istraživanju narativnim intervjuom smo ispitali 5 slijepih osoba iz raznih društvenih skupina o njihovoj integraciji u društvo i problemima s kojima se susreću. Tako smo spoznali za probleme poput stereotipa o inferiornosti slijepih osoba u obrazovanju i zapošljavanju, iskrivljenoj medijskoj slici slijepih osoba, problemima kompenzacijskog doplatka i nepristupačnosti pojedinih javnih sadržaja. Kako važan aspekt u društvenoj integraciji imaju stavovi videće okoline o njima, proveli smo na 200 studenata Sveučilišta u Zagrebu anketu o stavovima prema slijepim osobama, njihovom obrazovanju, zapošljavanju i međuljudskim odnosima. Dobiveni rezultati su u skladu sa postavljenim hipotezama – da žene i osobe koje su imale prethodni kontakt sa slijepom osobom imaju pozitivnije stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji, dok osobe sklonije socijalnoj dominaciji i studenti tehničkih znanosti imaju negativnije stavove o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji. Rezultati našeg kvantitativnog istraživanja naginju pozitivnijim stavovima o slijepim osobama i njihovoj društvenoj integraciji, no to bismo mogli pripisati liberalnim stavovima studenata prema manjinskim grupama, tako da bi se naredna istraživanja trebala orijentirati na stavove opće populacije, kako bismo dobili realniji uvid u problem našeg istraživanja.

Ključne riječi: društvena integracija, pristupačnost javnih sadržaja, prisutnost u medijima, stav o slijepim osobama, socijalna dominacija.

Abstract:

We divided our research of social integration of blind people in two parts: qualitative and quantitative. In our qualitative research we interviewed 5 blind people from different social groups about their social integration and their problems. They face problems such as stereotypes about blind people in education and employment, distorted media picture of blind people, problems of disability allowance and unaccessibility of some public contents. Because attitudes of sighted people influence social integration of blind people, we have conducted survey toward blind people and their education, employment and relationships on 200 students of the University of Zagreb. Our results confirmed our hypothesis – women and people who had prior contact with blind people will have better attitudes toward blind people and their social integration, while people more apt to social domination and students of technical sciences will have more negative attitudes toward blind people and their social integration. Results of our quantitative research leans toward more positive attitudes toward blind people and their social integration, and this could be attributed to students' liberal attitudes toward minority groups, so future research should be oriented on attitudes of general population in order to get more realistic insight into the problem of our research.

Keywords: social integration, accessibility of public contents, presence in media, attitudes toward blind people, social domination.